

ZENOVIE PÂCLIȘANU ȘI PLEDOARIA PENTRU „PROBLEMA TRANSILVANIEI” (1946)*

Iacob Mârza

În deceniile 4-5 ale secolului al XX-lea istoricul și funcționarul Zenovie Pâclișanu va ocupa mai multe posturi, în cadrul administrației Regatului României, după cum rezultă din anumite surse documentare: șef la Direcția Artelor în Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor (ianuarie-septembrie 1930); director la Secțiunea Minoritară de la Direcția Presei și Informațiilor, în structura Președinției Consiliului de Miniștri (iulie-decembrie 1931); director general la Direcția Minorităților din Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor, ulterior la Ministerul Cultelor și Artelor (1932-1942); director al Direcției de Studii și Documentare la Ministerul Propagandei Naționale, în paralel director de secție și la Institutul de Istorie Națională din București (1942-1944); consilier cultural la Ministerul Afacerilor Străine și atașat pe lângă Direcția Culturală de Presă, Propagandă și Informații (conduce Oficiul de Studii); activitatea documentar-istorică la *Comisia pentru Studiul Problemelor Păcii* (care a funcționat până în vara anului 1945), în condițiile dificile ale României postbelice ocupate cvasitotal de trupe sovietice și ale unui sever control străin exercitat asupra instituțiilor Regatului; membru, numit la 5 februarie 1945, în *Comisiunea pentru studiul materialului și pregătirea documentației în vederea Conferinței de Pace de la Paris*; consilier tehnic la lucrările Conferinței (1946) ș.a. Totodată, prim-consilierul de legație Zenovie Pâclișanu își va continua cercetările asupra istoriei românilor ardeleni în secolele XVIII-XX, insistând, între altele, asupra politicii opresive promovate de autoritățile austro-ungare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea față de minorități, fără să ocolească probleme controversate din istoriografia transilvăneană, redactând mai multe texte documentare încadrabile în campania antirevizionistă susținută de Guvernul Regatului României, respectiv de propagandă culturală, aspecte diplomatice și politice tipice pentru anii celui de al doilea război mondial și după momentul impunerii Dictatului de la Viena¹.

* Text susținut la Sesiunea de Comunicări Științifice *Repere și perspective în istoriografia contemporană*, organizată de Catedra de Istorie, la Universitatea „1 Decembrie 1918”, Facultatea de Istorie și Filologie, Alba Iulia, 1 iunie 2007.

¹ Informații culese, în principiu, din: Iacob Mârza, *Discurs istoric contemporan: Zenovie Pâclișanu (1886-1957)*, ms. Vezi, mai nou, interpretarea lui Ovidiu Ghitta, *Între oglinzi paralele: Zenovie Pâclișanu, în Spiritualitate și cultură europeană. Volum dedicat Profesorului Ladislau Gyémánt la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 247-255. Pentru cadrul general, cf. Gh. Pașcalău, *Relații politice româno-engleze (1929-1933)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995; I. Calafeteanu, *Revizionismul ungar și România*, București, Editura Enciclopedică, 1995; I. Constantin, *România, Marile Puteri și problema Basarabiei*, București,

O ilustrare concretă a efortului diplomatic, istoric și, nu în ultimul rând, politic, depus de Zenovie Păclișanu în raport direct cu laborioasa și necesara activitate documentar-istorică la *Comisia pentru Studiul Problemelor Păcii* (până în vara anului 1945), și ca membru în *Comisiunea pentru studiul materialului și pregătirea documentației în vederea Conferinței de Pace de la Paris*, fără să ometem calitatea de consilier tehnic la lucrările Conferinței (29 iulie-15 octombrie 1946), este memoriul *Problema Transilvaniei*². Textul, dactilografiat pe 38 foi, aparține, sub raport istoriografic, celei de a treia perioade a discursului istoric onorat de diplomatul român (deceniile 5-6 ale secolului trecut). Din perspectiva formei de redactare și, mai ales, prin argumentația istorică oferită unor organisme ale Conferinței de Pace (în care puterile învingătoare în cel de al doilea război mondial au îndeplinit, de fapt, rolul determinant, pe parcursul pregătirii tratativelor de pace cu Bulgaria, Finlanda, Italia, România și Ungaria), memoriul *Problema Transilvaniei* a îndeplinit un indiscutabil rost documentar, istoric și politic, mai ales în normalizarea raporturilor diplomatice și stabilirea graniței cu Ungaria.

Textul și subtextul memoriului le raportăm la perioada desfășurării Conferinței de Pace, respectiv la 13 septembrie 1946, când delegația Guvernului României, condusă de Gheorghe Tătărescu, expune, în cadrul oficial al Conferinței, punctul de vedere al țării privind proiectul Tratatului de Pace, cerând recunoașterea calității de cobeligerant, respectiv modificarea unor apăsătoare clauze economice și prezentând, în același timp, adeziunea României la principiile Cartei O.N.U. Mai amintim că, la 10 februarie 1947, delegația Guvernului României semnează, la Paris, Tratatul de Pace cu Puterile Aliate și Asociate. Regatului României i s-au recunoscut drepturile legitime asupra Transilvaniei de Nord, dar i s-a impus plata împovărătoare a unor despăgubiri în contul operațiilor de război.

Memoriul *Problema Transilvaniei* este structurat în trei părți de sine stătătoare, respectiv 13 capitole (scrise cu cerneală neagră). Ele punctează – în congruență cu principalele etape și momente din istoria Transilvaniei –, impresionanta argumentație documentar-științifică oferită de diplomat și dezbat evoluția provinciei de-a lungul secolelor. Structura textului justificativ este următoarea: I *Istoria Problemei Transilvaniei*³; 1. *Transilvania Voievodat autonom (c. 1200-1526)*; 2. *Transilvania Principat independent sub suzeranitatea turcească (1526-*

Editura Enciclopedică, 1995; Valeriu Florin Dobrinescu, *România și organizarea postbelică a lumii 1945-1947*, București, Editura Academiei, 1995; V. Ciobanu, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918-1944*, Sibiu, Editura Hora, 2001 etc.

² Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, București, fond E 9 *Conferința Păcii Paris, 1946, Problema Transilvaniei* (în continuare: *Problema Transilvaniei*), vol. 101, f. 459-498. Cordiale mulțumiri fostului nostru student, drd. Claudiu Secașiu, C.N.C.S.A.S. – București, care ne-a pus la dispoziție – spre cercetare și valorificare – textul memoriului.

³ *Ibidem*, f. 461r-477r.

1688); 3. *Transilvania Mare Principat supus Casei de Habsburg (1688-1867)*; 4. *Transilvania unită cu Ungaria (1867-1918)*; 5. *Transilvania unită cu România*; II. *Progresele realizate de Transilvania acum unită cu România*⁴; 2. *Progrese culturale*; 3. *Progrese sociale*; 4. *Progrese economice*; III. *Obiecțiuni contra uniunii Transilvaniei cu România*⁵; 1. *Caracterul românesc al Transilvaniei ar data din veacul 18-lea*; 2. *Românii ar fi inferiori sub raport cultural*; 3. *Pretinsa intoleranță religioasă a Românilor*; 4. *Despărțirea Transilvaniei de Ungaria ar însemna ruina economică a acesteia*.

Credem că nu este cazul, în acest stadiu al cercetării, să procedăm la o analiză a problematicii cuprinse în memoriul *Problema Transilvaniei*, cu atât mai mult cu cât edităm, în anexa studiului, textul integral. Judecat în ansamblul lui, memoriul îi oferă lui Zenovie Pâclișanu posibilitatea să treacă în revistă, la îndemâna unui bogat și nuanțat orizont istoriografic, în raport direct cu documentația științifică de care dispunea în Bucureștiul deceniului 5 al secolului trecut⁶, principalele etape și momente din istoria românilor ardeleni, începând cu epoca Voievodatului autonom și a Principatului independent, continuând cu progresele în domeniul culturii, socialului și economicului înregistrate după „Unirea de la Alba Iulia” și încheind cu prezentarea opticii oficiale aparte a autorităților maghiare față de Unirea Transilvaniei cu România. O eventuală abordare a problematicii susținute de diplomat și – deopotrivă – de istoric ar trebui să aibă în vedere și sursologia, bogată și variată, la care apelează pe parcursul demonstrației sale⁷. Nu este lipsită de interes menționarea câtorva autori și istorici ori izvoare și lucrări de diferite categorii, la care apelează: Louis Paul Alaux, *Analele Academiei Istorice Memoriile Secțiunii Istorice*, Ștefan Apáthy, Albert Apponyi, Nicolae Asztalos, Artur James Balfour, Josephus Benkö, Ștefan Bethlen, Eugen Cholnoky, David Al. Edward Lindsay, conte de Crawford, Ioachim Crăciun, Mihail Cserei, lordul George Nathaniel Curzon, Mihail Eminescu, generalul Karl Baron von Enzenberg, Francisc Fodor, Elemer Gyárfás, Ștefan Halmagyi, Esmond Harmsworth, colonelul Edward House, *Hunyadmegyei Almanach*, Eudoxiu de Hurmuzaki, Rudolf Kutschera,

⁴ *Ibidem*, f. 477r-488 r. Titlul capitolului 1 este ilizibil.

⁵ *Ibidem*, f. 489r-498r.

⁶ Probleme similare a ridicat un alt memoriu al istoricului din același deceniu. Cf. Iacob Mârza, *Unirea Transilvaniei cu România în viziunea istoricului Zenovie Pâclișanu (Un text inedit din 1945)*, în *Societate și civilizație în Banatul istoric. Omagiu Prof. Univ. Dr. Ioan Munteanu*. Volum îngrijit de Camil Petrescu, Timișoara, Editura Mirton, 2003, p. 81-95.

⁷ Pe firul unor acumulări istoriografice românești, la care ar putea fi raportate informațiile memoriului din 1946, cf. în principal: *Istoria României*, vol. I-IV, București, Editura Academiei, 1960-1964; Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant ș.a., *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998; *Istoria Românilor*, vol. I-VIII, București, Editura Enciclopedică, 2001-2003. Pentru cadrul general al problemei, vezi și: Keith Hitchins, *Rumania 1866-1947*, Oxford, Clarendon Press, 1994; Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, București, Editura Humanitas, 1998.

Bonar Law, Ioan Lupaș, Etienne Alexandre Millerand, *Monumenta Comititalia Regni Transilvaniae*, *Monumenta Hungariae Historica Scriptores*, Zenovie Pâclișanu, deputatul Peter Wilson Raffan, Mervyn Rattigan, Ignaz Stephan Raicevich, Charles Seymour, Franz Jozsef Sulzer, Iosif Sándor, *Transilvania*, V.A. Urechia, Woodrow Thomas Wilson, Gh. Wopicka, A.D. Xenopol⁸ ș.a.

De altfel, justificarea istoriografică, pe care o diseminează Zenovie Pâclișanu pe parcursul textului, câștigă în conotațiile ei culturale, politice și naționale, pe măsură ce ne apropiem de paginile finale ale memoriului. Aici sunt discutate, cu argumente științifice întemeiate, între altele: progresele înregistrate de societatea românească din Transilvania după Unirea ei cu Regatul României Libere, în plan cultural, social și economic⁹. Desigur, nu se pot trece cu vederea obiecțiile cercurilor oficiale din Ungaria asupra „Unirii de la Alba Iulia”; acestea vizau, în speță: a) fixarea cronologică a caracterului românesc al provinciei abia pentru secolul al XVIII-lea; b) inferioritatea românilor din perspectivă culturală¹⁰; c) așa-zisa intoleranță religioasă a românilor ardeleni; d) pretinsa ruină economică a Ungariei, după Unirea Transilvaniei cu patria mamă¹¹.

Dintr-o perspectivă culturală, națională și politică și în raport cu argumentația istorică oferită cu generozitate unor organisme din cadrul Conferinței de Pace de la Paris (iulie-octombrie 1946), memoriul *Problema Transilvaniei* este ilustrativ pentru ultima etapă din discursul istoric al lui Zenovie Pâclișanu, dar și în ceea ce privește activitatea sa diplomatică din ultimii ani. Ne punem întrebarea, acum, dacă un exemplar din acest memoriu n-a fost direcționat, la sfaturile lui Iuliu Maniu – căci Zenovie Pâclișanu trebuia să susțină, după anumite informații¹², la Conferința de Pace, punctul de vedere din partea P.N.Ț.! – spre Cancelaria lui Georges Bidault, Ministrul Afacerilor Externe din Franța, cu care istoricul și diplomatul român a avut o convorbire, prin intermediul Pr. Dr. George Surdu, pe atunci Rector al Bisericii Greco-

⁸ *Problema Transilvaniei*, passim.

⁹ Cf. constatări bilanțiere: *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928*, vol. I-III, București, Cultura Națională, 1929; Olimpiu Boitoș, *Progresul cultural al Transilvaniei după Unire*, Sibiu, Cartea Românească, 1942; Idem, *Le progrès culturel en Transylvanie de 1918 à 1940*, Bucarest, Monitorul Oficial Imprimeria Națională, 1944. Vezi, de asemenea, Ioachim Crăciun, *Activitatea științifică la Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj în primul deceniu 1920-1930*, Cluj, Cartea Românească, 1935; Aurel Decei, *Istoriografia română transilvană în cei douăzeci de ani de la Unire. O caracterizare bibliografică*, Cluj, Cartea Românească, 1939.

¹⁰ Vezi și motivata dezbatere istoriografică propusă de David Prodan, *Les migrations des Roumains au-delà des Carpathes au XVIII-ème siècle. Critique d'une théorie*, Sibiu, Centrul de Studii și Cercetări privitoare la Transilvania, 1945; Idem, *Transilvania și iar Transilvania. Considerații istorice*, București, Editura Enciclopedică, 1992.

¹¹ *Problema Transilvaniei*, f. 477r -488r, 489r-498r.

¹² Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste: arestați, torturați, înțemnițați, uciși: Dicționar P-Q*, lucrare revizuită de Filip-Lucian Iorga, București, Editura Mașina de Scris, 2006, p. 131.

Catolice din Paris? Departe de a fi o piesă documentară singulară în portofoliul diplomatului – ne gândim, acum și aici, la textul din 1945, cu titlul *Cum s-a făcut Unirea Transilvaniei cu România?* ! –, memoriul a îndeplinit, – este o supoziție! –, un indiscutabil rost documentar, istoric și politic, și în normalizarea raporturilor diplomatice și stabilirea graniței cu Ungaria.

Este nevoie, la capătul acestei investigații, dacă meditam asupra subtextului memoriului *Problema Transilvaniei*, să ne reamintim că, în 10 februarie 1947, delegația Guvernului Regatului României a reușit să semneze la Paris Tratatul de Pace cu Puterile Aliate și Asociate. Regatului României, pe care l-a slujit, în cadrul diplomatic oficial la Conferința de Pace, și istoricul și diplomatul Zenovie Pâclișanu, alături de alți membri ai delegației, i s-au recunoscut drepturile legitime asupra Transilvaniei de Nord, dar i s-au impus, după cum se știe, despăgubiri împovărătoare în contul operațiilor de război, la care a participat armata română. În fond, avem motivul de a subscrie, în acest context, la concluzia istoricului și diplomatului Zenovie Pâclișanu din finalul textului:

„Transilvania este provincie românească. Acest caracter românesc de azi al ei îi determină și destinul de mâine, care poate fi numai românesc. Transilvania în toată întinderea ei nu poate fi decât a Românilor, și orice încercare de a-i fixa un alt destin ar fi tot atât de nefirească, cum ar fi de nefirească încercarea de face izvorul de munte să se reverse peste piscuri nu spre adâncul viilor sau de a face soarele să se miște de la Apus spre Răsărit nu de la Răsărit spre Apus”¹³.

¹³ *Problema Transilvaniei*, f. 498r.

ANEXĂ

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, București, fond E 9 Conferința Păcii Paris, 1946, vol. 101, f. 459-498.

F. [459] MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE Comisia pentru Studiul Problemelor Păcii
- 2 - PROBLEMA TRANSILVANIEI

F. [460] *Problema Transilvaniei*
Zenovie Păclișanu

F. 461: *Problema Transilvaniei*

I. *Istoria Problemei Transilvaniei*

Contele Ștefan Bethlen, fostul prim-ministru al Ungariei spunea în conferința despre *Problema Transilvaniei*, ținută în 28 Noiembrie 1933, la *Royal Foreign Affairs Society* din Londra, că aceasta este cea mai grea, mai complicată și mai interesantă dintre problemele Europei Centrale. Dânsul afirmă apoi că de potrivita soluționare a ei depinde liniștea vastului spațiu care se întinde între Alpi și Marea Neagră.

Asupra Transilvaniei revendică dreptul de dominațiune și Ungaria și România. Prima își întemeiază revendicările pe un pretins drept istoric, adică pe faptul că, afirmativ, i-ar fi aparținut o mie de ani, iar a doua și le întemeiază pe realitatea vie, adică pe faptul, evident pentru toată lumea, că majoritatea covârșitoare a populației acestei provincii o formează Românii, care reclamă imperios Unirea ei cu Regatul Român. Problema Transilvaniei azi aceasta este: căreia din cele două state să aparțină, României ori Ungariei?

Problema Transilvaniei nu este nouă, și în cursul lungii ei istorii s-a încercat să i se dea diferite soluțiuni potrivit împrejurărilor și concepțiilor vremii.

1. *Transilvania voievodat autonom (c. 1200-1526)*

Când Maghiarii au cucerit Transilvania, la aproximativ două veacuri și jumătate după așezarea lor în șesul panonic și între Dunăre și Tisa, au găsit aici o veche organizație autohtonă, un voievodat condus de voievodul său. Fiindcă acest teritoriu se afla – privit din Ungaria – dincolo de regiunea păduroasă care se întinde de-a lungul râului Tisa, *Maghiarii l-au numit Țara de dincolo de pădure, terra ultra silvam* sau *Trans silvam*. De aici numele de Transilvania, care i s-a dat și care a rămas până azi.

Voievodatul Transilvaniei având o organizație politică administrativă și judecătorească cu totul deosebită de aceea a Ungariei, iar, pe de altă parte, fiind și din punctul de vedere al așezării sale geografice, predestinat cum spune geograful maghiar Francisc Fodor (*Erdély földrajza – Geografia Transilvaniei* – în opera colectivă *Történeti Erdély – Transilvania istorică* –, Budapesta, 1936, p. 35) să formeze, în cadrele Statului Ungar, un [f. 462] *corpus separatum*, el a constituit de la început o grea și delicată problemă. Întreaga istorie a acestui voievodat este caracterizată, din momentul ajungerii ei sub stăpânirea Ungariei până la desfacerea definitivă¹⁴ de ea¹⁵, la mijlocul veacului al XVI-lea, de conflictul permanent între tendința regilor maghiari de a-l stăpâni cât mai deplin și între tendința voievozilor de a asigura provinciei lor o independență cât mai mare. La sfârșitul veacului al XIII-lea și la începutul veacului următor, când în fruntea Ungariei se găseau regi slabi și când țara era sfâșiată de lupte interne, Transilvania a ajuns, sub voievozii Roland Borș și a fiului său Ladislau între anii 1284-1315, să formeze un adevărat *regnum Transilvanum*, guvernat, cum constată istoricul maghiar Nicolae Asztalos (*Erdély története – Istoria Transilvaniei* – în *Történeti Erdély*, p. 197) cu totul independent de

¹⁴ Cuvânt radiat cu cerneală neagră.

¹⁵ Înlocuit cu „aceasta”.

regii unguri. Cei doi regi din dinastia de Anjou, Carol Robert (1310-1343) și, mai ales, fiul său Ludovic cel Mare (1343-1382) au izbutit să-și impună autoritatea și în Transilvania, așezând în fruntea ei ca voievozi pe cei mai apropiați oameni de încredere ai lor.

Voievodatul Transilvaniei s-a ridicat la o strălucire specială, întrecând pe aceea Ungariei, pe timpul cât a deținut demnitatea de voievod românul Ioan Huniade (1440-1456), care însuși era transilvănean, și ale cărui biruințe împotriva Turcilor au fost câștigate, mai ales, cu trupele din Transilvania.

Pe timpul regelui Mathia (1458-1490), fiul lui Ioan Huniade, mișcările de independență au început din nou în voievodatul Transilvaniei. În 1459 Dieta Transilvaniei, întrunită la Turda a hotărât ca dacă regele va trimite un delegat al său în această provincie, acela să nu fie primit și să nu fie încartiruit de nimeni. În 1467 a izbucnit răscoala fățișă în Transilvania împotriva puterii regale, în fruntea ei așezându-se voievodul Ioan Szentgyörgyi însuși, care a fost proclamat principe independent. Regele Mathia a venit personal cu armata împotriva răsculaților. Răscoala a fost înăbușită iar căpeteniile ei s-au refugiat în principatul român vecin al Moldovei. Cu totul independent de rege voia să domnească în Transilvania și voievodul Ștefan Bathori (1479-1492), care amenința cu moartea pe oricine ar fi îndrăznit să se plângă regelui împotriva măsurilor luate de dânsul și care abia a putut fi înlăturat în anul 1492, numindu-se în locul său nu unul ci doi voievozi. Regele nădăduia că având provincia doi voievozi, aceștia își vor contrabalansa reciproc tendințele de [f. 463] independență. Curentul însă n-a putut fi oprit. Tradițiile istorice și situația geografică, despre care geograful maghiar Eugen Cholnoky spune că a predestinat-o să-și faurească propria ei istorie, ea căzând în afara unității fizice a Ungariei (Revista *Földrajzi Közlemények – Comunicări geografice* – din 1915, p. 195), s-au dovedit mai puternice decât planurile regilor. În anul 1506 Secuii au mers atât de departe, încât au ucis pe delegații însărcinați cu strângerea contribuției regești. Peste câteva decenii, după ce armata Ungariei a fost nimicită de Turci la Mohács (vara anului 1526), regele însuși căzând pe câmpul de bătălie, Transilvania s-a desfăcut complet¹⁶ de Ungaria.

2. *Transilvania Principat independent sub suzeranitatea turcească (1526-1688)*

Întâia formulă decă de a soluționa problema Transilvaniei în cadrele Statului Maghiar, acordându-i o largă autonomie și lăsând în fruntea ei instituția străveche și autohtonă a voievodatului cu voievozii numiți de regele ungur, n-a izbutit. Provincia a folosit întâiul prilej al prăbușirii puterii regale pentru a se desface de Ungaria și a se constitui în Principat independent, căutându-și alte orientări politice și sprijin în alte părți, precum a folosit prilejul și la sfârșitul primului război mondial ca să se desfacă de Ungaria și să se unească cu România.

Istoricul maghiar citat, Nicolae Asztalos, spune că desfacerea Transilvaniei de Ungaria a fost o *necesitate istorică* (*loc. cit.*, p. 229). Era o necesitate istorică fiindcă și situația geografică și organizarea politică și administrativă și tradițiile istorice și structura socială au făcut ca legăturile de dependență ale Transilvaniei de Ungaria să fie întemeiate numai pe forță. Când această forță s-a prăbușit, legăturile s-au rupt de la sine.

Organizarea Transilvaniei în Principat independent s-a făcut repede, fiindcă avea deja toate elementele necesare unei vieți proprii de Stat: avea și înainte un conducător propriu, pe voievod, avea dietă proprie, organe judecătorești și administrative proprii, precum își avea și aparatul fiscal propriu. Noul Principat a intrat de la început în aceleași legături cu Imperiul turcesc, pe care le aveau și cele două principate române vecine, Moldova și Muntenia: a recunoscut suveranitatea Sultanului, care, în schimbul unui tribut anual, îi garanta integritatea teritorială și libera dezvoltare a vieții sale de stat. [f. 464]

În 1548 s-au ridicat bariere vamale între Ungaria și Transilvania. Dieta maghiară ținută în acest an în Pozsony (azi Bratislava) a interzis introducerea sării din Transilvania, iar prin tratatul de la Speyer din 1570 între Regele ungur Maximilian și Principele Transilvaniei Ioan

¹⁶ Cuvintele „și definitiv” radiate.

Sigismund, Regele Ungariei a recunoscut și formal independența Transilvaniei. De aici înainte, bucurându-se de scutul puternicului Imperiu turcesc și de strânse legături cu principatele românești vecine, care, și ele aveau același protector, Principatul transilvănean a realizat imense progrese pe toate țărmurile, jucând în veacul al XVII-lea sub principii Gavrilă Bethlen și Gheorghe Rákóczy I, anumit rol și în politica generală europeană prin participarea la Războiul de 30 de ani.

Toate încercările repetate și stăruitoare ale regilor Ungariei, făcute statornic, de a-și supune din nou Transilvania, s-au lovit de rezistența implacabilă a reprezentanților ei.

La sfârșitul veacului al XVII-lea, însă, puterea Imperiului Otoman în Europa Centrală a fost sfârșită de biruința armatelor Împăratului austriac Leopold I. Buda, capitala Ungariei a fost recucerită (1686) și trupele imperiale conduse de Principele Carol de Lotharingia au pătruns în Transilvania în fruntea căreia se găsea, începând cu anul 1661, Principele Mihail Apafi. În 1688 Dieta țării a fost silită să accepte moțiunea prezentată de generalul Caraffa, cunoscut prin brutalitatea sa, în care se declară că Transilvania renunță la protectoratul turcesc, rupe orice legături cu Imperiul Otoman și recunoaște protectoratul Împăratului Leopold și al succesorilor lui. În anul 1690 Principele Mihail Apafi a murit.

3. Transilvania Mare Principat supus Casei de Habsburg (1688-1867)

Transilvania devenise din nou o *problemă*, care trebuia soluționată. Soluția pe care a dat-o Împăratul Leopold I a fost următoarea: Transilvania devine provincie habsburgică, garantându-i-se prin Diploma din 4 Decembrie 1691 o largă autonomie, având în frunte un Guvernator propriu, Dietă proprie, și lăsând în vigoare vechile legi aduse pe timpul când Transilvania era Principat independent. Guvernatorii aveau să fie numiți la propunerea Dietei, de Împărat, și ei puteau fi numai cetățeni ai Transilvaniei. La unirea provinciei cu Ungaria nu s-a gândit nimeni pentru că opinia publică a ei era stăpânită de convingerea pe care cronicarul maghiar contemporan Mihai Cserei (1667-1756) [f. 465] o exprimase lapidar în cronica sa: „[...] toate nenorocirile Transilvaniei au venit din Ungaria”. Istoricul Nicolae Asztalos recunoaște și dânsul că încercările timide ale unor fruntași din Ungaria de a uni Transilvania cu patria lor, transilvănenii li s-au opus cu violență (*op. cit.*, p. 290). Legea votată de Dieta din 1744 a declarat Transilvania provincie austriacă, iar cu Diploma din 2 noiembrie 1765 a fost ridicată de către Maria Terezia la rangul de Mare Principat, Împărăteasa purtând, de la această dată, ca și succesorii ei, titlul de Mare Principe al Transilvaniei. În Diploma ei amintită, Maria Terezia accentuează importanța deosebită pe care o are Transilvania fiind așezată între Ungaria, Polonia și Imperiul turcesc și adaugă că ea nu este supusă nici unei alte țări sau stăpâniri, și nu depinde decât de dânsa, de Împărăteasă și este administrată după propriile legi și de propriile autorități („Nulli alli regno vel domino sive clientelae sive alio subiectionis vinculo obnoxia a Nobis pro Summi Imperatoris iure regitur tum et ipsa praeclaris privilegiis gaudet, propriisque legibus magistratibus ac institutis a nostro provinciae gubernatore et consilio nostris auspiciis administratur. Textul în J. Benkő, *Transilvania sive Magnus Transilvaniae Principatus*, I, Vindobonae, 1778, p. 36 sq.).

Autonomia dată Transilvaniei prin Diploma Leopoldină din 4 Decembrie 1691 a rămas, mare parte, numai pe hârtie. În 1695 s-a înființat la Viena Cancelaria Aulică Transilvană (*Siebenbürgische Hofkanzlei*), un organ central care avea menirea să supravegheze administrația provinciei, dar care, cu timpul, a devenit adevăratul Guvern al ei. Apoi în locul guvernatorilor aleși de dietă, Curtea din Viena a așezat de multe ori în fruntea Guvernului Transilvaniei, generali străini, de obicei pe generali comandanți ai trupelor de aici. Dieta țării nu se convoca în fiecare an, cum prevedea Diploma, provincia, acum Mare Principat, fiind condusă prin decrete și ordonanțe date de Curtea împărătească din Viena.

De altă parte, începând cu jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea, viața publică a provinciei a fost agitată de o mulțime de probleme noi confesionale, naționale și economice. Cea mai grea și mai delicată dintre toate era, fără îndoială, [f. 466] problema românească.

Românii, deși formau două treimi din populația provinciei, erau cu totul lipsiți, în urma împrejurărilor istorice, de drepturi politice, iar Biserica Ortodoxă, căreia îi aparținea cea mai mare parte a lor, era socotită numai biserică tolerată. Lupta pentru dezrobirea națională a Românilor au început-o între anii 1728-44, Episcopul Bisericii Greco-Catolice, Ioan Inocențiu Micu, și ea a fost reluată cu mai multă vigoare de toți reprezentanții națiunii românești în anii 1790-92. Memorii peste memorii au fost trimise Curții împărătești de la Viena, Guvernului și Dietei ardelen, în care se cerea punerea pe picior de egalitate a Românilor și a Bisericii lor cu celelalte națiuni și cu celelalte biserici din țară. În același timp a început a se mișca și țărănimea română, a cărei nemulțumire cu infinitele sarcini iobăgești a izbucnit în sângeroasa revoluție din toamna anului 1784. Din cauza aceluiași sarcini, precum și din cauza persecuțiilor religioase și politice, zeci de mii de Români au trecut în principatele vecine.

Ura de rasă dintre popoarele Transilvaniei – Români, Sași și Maghiari – luase în primele decenii ale veacului al XIX-lea proporții amenințătoare, mai ales când maghiarii, îndemnați de pilda conaționalilor din Ungaria, manifestau tot mai insistent planuri de dominație asupra națiunilor conlocuitoare, încercând să le impună acestora limba maghiară ca limbă oficială în administrație, în Biserică și în învățământ, urmărind totodată, de frică de a nu fi copleșiți, și Unirea Transilvaniei cu Ungaria. Unirea a și fost votată la 30 Mai 1848 de Dieta convocată la Cluj sub extraordinara teroare a bandelor înarmate maghiare, care cutreierau străzile orașului strigând: *unire cu Ungaria ori moarte*. Românii și Sașii, care, împreună, formau trei sferturi din populația Transilvaniei, au luat statornic atitudine împotriva acestei Uniri, fiecare din ele socotind-o ca o primejdie națională.

Unirea Transilvaniei cu Ungaria a fost zădărnicită de Revoluția din anii 1848-49, în care s-au găsit față în față Maghiarii cu celelalte două popoare ale țării. După ce Împăratul a izbutit, cu ajutorul armatelor rusești să înfrângă trupele insurgenților maghiari în vara anului 1849, în Transilvania ca și în Ungaria a fost înscăunat regimul absolutist. La 4 martie 1849 noul Împărat Francisc Iosif I restabilise [f. 467] independența Transilvaniei față de Ungaria anulând unirea votată de Maghiari în Dieta din anul precedent.

Problema Transilvaniei a rămas însă la suprafață în urma agitațiilor neobosite ale reprezentanților minorității maghiare, care numai prin întărirea lor cu elementul maghiar din Ungaria își vedeau asigurat rolul predominant pe care voiau să-l aibă în viața politică, culturală și socială a provinciei.

Românii, care, cum am amintit, formau două treimi din populația Transilvaniei, s-au pronunțat categoric împotriva Unirii ei cu Ungaria în Marea Adunare Națională, ținută în 15 Mai 1848 la Blaj. După ce Unirea a fost votată de Dieta din Cluj în condițiunile arătate mai sus, o nouă Mare Adunare Națională a Românilor, ținută la 25 Septembrie 1848 în același loc, a declarat că nu recunoaște această Unire, și în consecință, nu recunoaște nici autoritatea Guvernului ungar asupra Transilvaniei. Asemenea au protestat Românii și în Adunarea Națională ținută la Sibiu, în 28 Decembrie 1848, socotind o astfel de Unire, ca și cronicarul maghiar Mihai Cserei (1657-1756), ca izvor al tuturor nenorocirilor.

În Dieta de la Cluj, convocată pentru 19 Noiembrie 1865, Dietă ai cărei membrii fuseseră aleși pe baza legii feudale electorale din anul 1791, Maghiarii au pus din nou la ordinea zilei problema Unirii Transilvaniei cu Ungaria. Unirea a fost votată împotriva protestului deputaților români și sași care reprezentau 70% din populația provinciei. Împăratul Francisc Iosif I, impresionat de înfrângerile militare suferite de Austria în războiul din anul 1859 din partea armatelor franceze și italiene, conduse de Napoleon III însuși, de înfrângerea de la Königrätz și Sadova din anul 1866, suferită în războiul împotriva Germaniei, impresionat apoi de dezastrul financiar al Monarhiei, a cărei datorie publică se urcase în anul 1861 la 2.360.000.000 florini și ale cărei venituri abia acopereau 50% din cheltuieli, ținea să ajungă cu orice preț la o împăcare cu Maghiarii, a căror rezistență pasivă acasă, ale căror comploturi și ale căror agitații în afară de frontiere deveniseră deosebit de incomode. Astfel la 17 februarie 1867,

a aprobat *contopirea completă a Transilvaniei* în Regatul Ungar. A fost fără îndoială, cum au arătat urmările, cea mai nenorocită soluția care s-a dat acestei probleme în cursul istoriei sale. [f. 468]

4. *Transilvania unită cu Ungaria (1867-1918)*¹⁷

La data când Transilvania a fost contopită cu Ungaria, Maghiarii formau abia 29% din populația ei. Reprezentații Românilor, care formau majoritatea covârșitoare a populației, au declarat în Memoriul lor din 9 Decembrie 1865 că Dietei, care votase Unirea, îi lipsește tăria morală ca să poată asigura durată hotărârii sale, și de aceea au refuzat să ia parte la discutarea proiectului de Unire în care vedeau cea mai mare primejdie pentru interesele țării, în general, și pentru interesele națiunii române în special. La fel considerau Unirea și reprezentanții Sașilor în Memoriul lor din 12 Decembrie 1865. Românii n-au recunoscut această Unire și de aceea în Adunarea ținută în 1869 au hotărât să nu trimită deputat în Parlamentul ungar, care nu avea îndreptățirea de a se ocupa de probleme transilvănene.

Stăpâne pe Transilvania, guvernele ungare au urmărit de la început, cu o extraordinară statornicie și cu neînfrântă energie, opera de maghiarizare a celorlalte popoare. Parlament, justiție, administrație și școală, toate au fost puse în serviciul acestei nefaste opere. Maghiarizarea fiind socotită ca o condiție esențială pentru viitorul Ungariei, îndată după Unirea Transilvaniei, Parlamentul ungar a votat legea 44 din 1868, care desființa pur și simplu toate națiunile din Ungaria, contopindu-le în unica și invizibilă „națiune maghiară”. Pe seama Transilvaniei a fost întocmită o lege electorală specială (Legea 33 din 1874) pentru a favoriza elementul maghiar împotriva celorlalte popoare; a fost menținut regimul de presă stabilit în Ordonanța imperială din 17 Mai 1852 pe timpul celui mai sever absolutism, introdus după înăbușirea mișcărilor revoluționare din anul 1848-49; a fost interzisă constituirea partidelor politice nemaghiare (Ordonanța Nr. 1508 din 1875); legile școlare fixau ca țință a instrucției dezvoltarea în elevi a conștiinței că ei aparțin națiunii maghiare și împiedicarea contactului lor cu alte culturi afară de cea maghiară. Sute de școli primare românești înființate și susținute de Români, din averea lor, au fost închise și Românilor nu li s-a îngăduit să înființeze nici un liceu românesc afară de cele patru pe care le înființaseră înainte de Unirea Transilvaniei cu Ungaria. În același timp Statul întreținea în localitățile românești un imens număr de școli maghiare de toate categoriile. [f. 469] Numele tuturor localităților au fost maghiarizate pe baza Legii din 17 Februarie 1898, pentru a șterge orice urmă a trecutului istoric și orice amintire istorică a popoarelor maghiare. În același timp organele oficiale au început și o intensă acțiune pentru maghiarizarea numelor de familie ale locuitorilor nemaghiari. Legăturile culturale cu Statele naționale vecine erau împiedicate prin energice măsuri luate de autoritățile Statului. Aproape nici o publicație din România nu putea pătrunde în Ungaria. Au fost interzise aci chiar și operele marelui poet liric Mihail Eminescu și operele istoricului și filosofului A.D. Xenopol. La 27 Noiembrie 1894 Ministrul de Comerț ungar a autorizat cu Ordinul Nr. 81.916 pe funcționarii poștali să deschidă și scrisorile particulare care li se păreau suspecte, deși secretul corespondenței era garantat de Convențiile internaționale și chiar și de codul penal maghiar însuși (art. 200).

Când Românii au îndrăznit să se adreseze Regelui, cerând prin Memorandum-ul din 1892 scut împotriva politicii intolerante a Guvernului, cei 15 autori ai petiției au fost trimiși în judecată și condamnați la 25 Mai 1894, în total la 31 ani și 2 luni închisoare.

Dar contopirea completă a Transilvaniei cu Ungaria a constituit o mare deziluzie și pentru populația maghiară a provinciei. În toamna anului 1904, deci la 37 de ani după această Unire, *Uniunea Generală Națională* (maghiară) *Magyar Országos Szövetség* a organizat un ciclu de conferințe la Budapesta despre problemele naționale din Transilvania. După conferințe aveau loc discuții. La conferința din 4 Noiembrie a luat cuvântul și Iosif Sándor conducătorul celei mai mari societăți culturale maghiare din Transilvania (*Emke*), care a pus întrebarea: Avut-o

¹⁷ *Ibidem*.

Transilvania vreun folos material, politic, social și economic din Unirea ei cu Ungaria? Răspunsul a fost categoric: Nu. Unirea nu a adus Transilvaniei ceea ce aceasta aștepta de la ea, fiindcă conducătorii vieții publice maghiare nu au arătat înțelegere față de nevoile acestei provincii. Iosif Sándor a amintit cu acel prilej cuvintele cunoscute ale cronicarului maghiar transilvănean Mihail Cserei, că toate nenorocirile Transilvaniei provin din Ungaria. La câteva [f. 470] zile după această conferință de la Budapesta, ziarul maghiar *Ellenzek* din Cluj dă dreptate lui Iosif Sándor, accentuând și dânsul lipsa de orice înțelegere a conducătorilor maghiari față de problemele ardeleni. Ziarul *Ellenzek* constată apoi că dificultățile și zdruncinările, produse prin Unire, în loc să se atenueze, cresc tot mai mult.

Un alt fruntaș maghiar din Transilvania, Elemér Gyárfás scria în cartea *Probleme transilvănene (Erdély problémái)*, apărută în 1923, că politica pe care guvernele ungurești au făcut-o în Transilvania a dus la ruină completă populația secuiească, care este cel mai valoros element maghiar al provinciei, că această politică a distrus industria și comerțul Transilvaniei. În general, continuă autorul, distrugerile cauzate în Transilvania de la 1867 încoace, sub titlul *Creierii Statului unitar național maghiar*, sunt cu neputință de evaluat. „Astfel desfacerea Transilvaniei de Ungaria în anul 1918 nu poate fi atribuită, scrie Elemér Gyárfás, exclusiv războiului mondial. Sfârșitul nenorocit al războiului a făcut să se arate mai curând rezultatele, pe care fatal le-ar fi produs și altfel situația Transilvaniei și politica greșită față de ea a guvernelor ungare”. (p. 251-253).

Soluția pe care dinastia de Habsburg a dat-o în anul 1867 problemei Transilvaniei, sub presiunea dezastrelor externe, a dezastrului financiar intern și a terorii exercitate de minoritatea maghiară prin agitații zgomotoase peste hotare și prin comploturi și rezistență pasivă acasă, s-a dovedit deci nedurabilă. Ea a însemnat o permanentă primejdie nu numai pentru majoritatea covârșitoare a populației provinciei, care a protestat întotdeauna împotriva ei, ci și pentru minoritatea care a dorit-o și a luptat ca ea să fie realizată. Unirea a fost menținută o jumătate de veac numai cu forța baionetelor și de aceea la sfârșitul anului 1918, când puterea militară austro-ungară a fost înfrântă, liberă pe destinele ei, s-a desfăcut de Ungaria, unindu-se cu Regatul României.

5. Transilvania unită cu România¹⁸

Problema Transilvaniei a primit deci o nouă soluție. Condițiunile în care s-a soluționat, la sfârșitul primului război mondial, această problemă se deosebește esențial de acelea în care ea a fost soluționată la sfârșitul veacului al XVII-lea și la 1855. Dieta din anul 1688 a acceptat supunerea față de [f. 470] Dinastia de Habsburg sub ocupația trupelor lui Carol de Lotharingia și în prezența fiorosului general Caraffa, un fel de Himmler al acelor vremuri. În anul 1865 soluția a fost dată de o mică minoritate împotriva sentimentului general al țării și împotriva protestelor majorității covârșitoare a populației ei. La sfârșitul anului 1918 problema Transilvaniei a fost soluționată nu prin intervențiuni armate din afară și nu sub amenințarea forței, ci a fost soluționată de populația însăși a provinciei. În conferința sa despre problema Transilvaniei, ținută la 28 Noiembrie 1933 la *Royal Institute of International Affairs* din Londra, contele Ștefan Bethlen recunoaște el însuși că, la sfârșitul anului 1918, Românii din Transilvania s-au unit de bună voie cu frații din România (*Bethlen István Angliai előadásai – Conferințele din Anglia ale lui Ștefan Bethlen* – Budapesta, s.a., p. 65). Și într-adevăr la Adunarea Națională de la 1 Decembrie 1918, care a proclamat Unirea Transilvaniei cu România, au fost reprezentate prin delegați aleși, toate regiunile provinciei, toate clasele sociale, toate organizațiile culturale și economice. Această Unire n-a fost votată numai de elementul românesc, care a format majoritatea populației ci și de adunările naționale ale Sașilor și Șvabilor. Singurii care n-au votat Unirea au fost Maghiarii. Or, dânsii formau, după recensământul oficial maghiar din anul 1910, abia 28% din totalul populației și astfel chiar votul potrivnic al lor nu putea, el, hotărî soarta

¹⁸ *Ibidem*.

provinciei. Și nu putea determina această minoritate soarta provinciei și din motivul că minoritatea maghiară ocupa un teritoriu compact numai în Secuime, pe o întindere de aproximativ 13.000 km² din 102.282 km² cât are Transilvania întreagă, – așezată în imediata vecinătate a frontierei vechi a Regatului Român, la o distanță de 265 km de blocul maghiar de pe malul Tisei și înconjurată de toate părțile de 2.930.120 Români (după statistica oficială maghiară din 1910). Restul populației maghiare se află răspândită pe un teritoriu de 88.000 km² locuind, în general, 9 Maghiari pe un km², pe când densitatea medie este de 54 locuitori pe km².

Conferința de pace, care a urmat primului război mondial, după un examen deosebit de minuțios al realităților etnice, politice și economice ale Transilvaniei, examen care [f. 472] a durat câteva luni de zile, în cursul căruia s-a ținut seamă și de punctul de vedere al Guvernului ungar, a ratificat, prin Tratatul de la Trianon din 4 Iunie 1920, Unirea provinciei cu Regatul Român. (Proiectul Tratatului a fost comunicat delegației maghiare de la Conferința de pace în 15 Ianuarie 1920. Încă în ziua precedentă această delegațiune a prezentat Conferinței un vast Memoriu asupra problemei Transilvaniei, însoțit de numeroase anexe. În 17 Ianuarie contele Albert Apponyi, șeful delegațiunii ungare, a fost invitat să expună și verbal Conferinței punctul de vedere al Guvernului său. La sfârșitul expunerii membrii Conferinței i-au cerut diferite lămuriri, onoare care, subliniază contele însuși în *Amintirile* sale, nu s-a făcut nici unei alte delegațiuni a Statelor învinse. La 19, 21, 25, 26 Ianuarie, apoi la 12 și la 20 Februarie 1920 delegațiunea ungară a prezentat alte memorii cu o excepțională bogăție de informațiuni, de hărți și de grafice. De altfel Guvernul ungar însuși și-a dat seama că nu-și poate menține pretențiile asupra Transilvaniei, și de aceea în marele Memoriu din 14 Ianuarie 1920 trimis Conferinței de pace a declarat că renunță la stăpânirea asupra ei, punând însă condiția ca provincia să nu se unească nici cu România, ci să rămână teritoriu neutru între cele două State – Ungaria și România). În scrisoarea din 6 Mai 1920, cu care Millerand a comunicat delegațiunii ungare răspunsul Conferinței la observațiile și la proiectele prezentate de guvernul de la Budapesta, se accentuează grija cu care Marile Puteri au examinat problema Transilvaniei: „Les Puissances alliées et associées ont étudié avec l'attention la plus scrupuleuse les Notes dans lesquelles la Délégation hongroise a exposé ses observations au sujet des Conditions de Paix qui lui ont été communiquées. Dans cet examen, elles ont été animées du seul désir de prendre des décisions conforme à la justice et aux intérêts supérieurs dont elles ont la garde”.

Același lucru îl declarase în ședința de la 12 Februarie 1920 a Camerei Comunelor Balfour în numele guvernului englez, spunând că frontiera fixată între România și Ungaria este „cea mai bună ce poate să fie găsită” și că această frontieră a fost stabilită de Conferința Păcii cu multă grijă și obiectivitate. Asemenea a declarat și Bonar Law [f. 473] în ședința din 7 Martie a Camerei Comunelor răspunzând deputatului Raffan, că „Conferința de Pace a trasat granițele Ungariei cât mai în acord cu principiile etnice”.

În ședința de la 30 Martie 1920 a Camerei Lorzilor, Lordul Crawford, în absența ministrului de Externe, a dat în numele Guvernului relațiuni ample asupra laborioaselor lucrări ale comitetelor de experți care au examinat la Conferința de Pace problema Transilvaniei. Dânsul a arătat că în comitetele amintite au fost reprezentate toate Marile Puteri, că rapoartele acestor comitete au fost controlate, în primul rând, de către un Comitet central de coordonare apoi ele au fost aprobate de Consiliul Miniștrilor de Externe, și în ultimă instanță de către Consiliul Suprem. Lordul Crawford a amintit apoi că la dispoziția comitetelor a stat un vast material documentar, exprimând punctul de vedere maghiar, care a fost examinat cu atenție și că în ce privește statisticile, comitetele au utilizat numai cifrele oficiale maghiare. S-a dat apoi posibilitatea contelui Albert Apponyi, Președintele delegației maghiare, să-și expună amănunțit vederile în fața Consiliului Suprem unde a fost ascultat cu multă atenție. Conferința de Pace a acordat delegațiunii maghiare o lună întreagă ca să-și poată prezenta observațiile, și chiar după acest termen s-au mai primit din partea ei diferite documente. Imediat ce aceste observațiuni ale delegației maghiare au fost primite, Consiliul Suprem dorind să facă deplină dreptate punctului de vedere maghiar, a decis ca aceste observațiuni, care cuprindeau peste o sută de

documente tipărite, să fie prezentate comitetelor de experți tehnici pentru a fi amănunțit examinate și apreciate. Consiliul Suprem și-a rezervat numai unele puncte politice mai importante, care depășeau competența comitetelor tehnice. (*The Hungarian Question in the British Parliament*, London, Grant Richards, 1933, p. 70-75).

Prezentând în ședința de la 21 Aprilie 1921 Camerii Comunelor spre ratificare Tratatul de la Trianon, Subsecretarul de Stat Harmsworth a declarat: „Ungaria n-a fost decât un conglomerat artificial și forțat („an artificial and enforced aggregation”) de rase neasemănătoare și în unele cazuri ostile. Ea s-a rupt în bucăți nu din pricina Conferin- [f. 474] ței de Pace ci prin șocul războiului. Tratatul reprezintă cele mai bune rezultate ale unei munci laborioase și atente” (*Ibidem*, p. 118-119). În Camera Lorzilor a vorbit cu prilejul ratificării Tratatului de la Trianon Lordul Curzon, Ministrul de Externe al Marii Britanii (ședința din 5 Mai 1921), arătând că unitatea artificială a Austro-Ungariei a fost menținută numai prin suportul militar al Germaniei. „În ceea ce privește Transilvania – spune Lordul Curzon – Ungaria își întemeiază drepturile ei numai pe istorie și pe considerațiuni economice. Conferința Păcii a apreciat că chiar dacă această stare de lucruri a durat timp de o mie de ani ea nu mai este îndreptătită să continue, fiind clar că este contrară justiției. Volume și maldăre de memorii, documente și dovezi, înfățișând punctul de vedere maghiar, au fost supuse Conferinței de Pace. Însuși faptul că în toate cazurile s-a recurs la cifre și statistici maghiare, dovedește că pretențiile Maghiarilor s-au bucurat de o amplă considerațiune” (*Ibidem*, p. 193-206).

Informațiuni asupra seriozității cu care au fost examinate la Conferința de Pace de la Paris problemele teritoriale din Europa Centrală dă și profesorul Charles Seymour, șeful Diviziunii austro-ungare al Delegațiunii americane la Conferința amintită. Când s-a deschis Conferința de Pace, spune dânsul, Imperiul austro-ungar aparținea trecutului. Popoarele care au compus această monarhie se eliberează și orice încercare de a le reuni cel puțin într-o unitate economică, încercare pe care Marea Britanie și U.S.A. ar fi dorit s-o facă, ar fi întâmpinat cea mai hotărâtă rezistență din partea acestor popoare, care ar fi văzut într-o astfel de încercare intenția de a reînvia tirania sub care au suferit atât de mult. Conferința avea astfel rolul unui lichidator al Austro-Ungariei, ai cărei succesori recunoscuți erau Ceho-Slovacia, Polonia, România, Iugoslavia, Austria și Ungaria reduse și, în fine, Italia.

Pentru examinarea multiplelor probleme ale acestei lichidări, Conferința a acceptat propunerea colonelului House, aprobată de președintele Wilson, de a institui comisii speciale care să studieze și să facă propuneri privitoare la fixarea noilor frontiere. La 1 februarie 1919 s-a fixat întâia Comisiune care avea menirea să stabilească frontierele României. În curând s-au format apoi alte comisii pentru fronti- [f. 475] erele Cehoslovaciei, ale Poloniei și Iugoslaviei. Comisiunile erau compuse din câte doi delegați ai Franței, Italiei, Marii Britanii și ai U.S.A. Delegații americani făceau parte din „echipa” colonelului House, care în curs de 14 luni a strâns o vastă și complexă documentare economică, politică, geografică și istorică, ce trebuia să-i ajute să stabilească fruntarii echitabile și practice. Comisiunile, continuă profesorul Seymour, și-au dat seama de răspunderile lor și nu au cruțat nici timp nici oboseală ca să ajungă să fixeze frontierele cele mai ideale. Deciziunile lor au fost rezultatul unui studiu foarte conștiincios și onest. Punctul de vedere american era că trebuie găsită o reglementare durabilă a frontierelor, ca să fie pentru viitor o garanție a liniștii. Comisiunile au destinat o mare parte a timpului studiului tezelor contradictorii, pe care le controlau cu ajutorul numeroaselor statistice, ce le stăteau la dispoziție. Principial, dacă nu interveneau alte considerațiuni, frontierele erau fixate conform liniei demarcaționale care separa popoarele interesate. Erau însă avute în vedere și configurația fizică a teritoriului, grija de a nu distruge viața economică și de a nu fi tăiate liniile de comunicație. (E.M. House Ch. Seymour, *Ce qui se passa réellement à Paris en 1918-1919*. Traduction française par Louis Paul Alaux, Paris, Payout, 1923, p. 82-91).

Soluția ce s-a dat la sfârșitul primului război mondial problemei Transilvaniei este singura care corespunde și caracterului etnic al acestei provincii, deci voinței majorității

populației și intereselor ei politice, economice, sociale și culturale. După datele recensământului oficial român din 29 Decembrie 1930 Transilvania are 5.548.363 locuitori din care:

Români	3.207.880	(57,8%)
Unguri	1.353.276	(24,3%)
Germani	543.852	(9,8%)
Evrei	178.699	(3,2%)
Alții	264.656	(4,8%)

Cum s-a amintit mai sus, Maghiarii formează mase compacte numai în Secuime, unde pe un teritoriu de [f. 476] aproximativ 13.000 km² locuiesc 550.000 Maghiari, deci 42,5% din numărul total al Maghiarilor din Transilvania. Restul de 57,8% locuiește repartizat pe o întindere de 85.000 km², fără a forma în nici un județ nici cel puțin majoritatea relativă a populației, cum rezultă din tabloul următor:

Județul	Români	Maghiari	Germani	Evrei	Alții
Alba	81,5%	11,3%	3,6%	1,4%	2,2%
Arad	61,0%	19,5%	12,3%	2,1%	5,1%
Bihor	61,6%	30,0%	0,4%	4,3%	3,7%
Caraș	69,5%	2,5%	12,8%	0,3%	14,9%
Cluj	61,0%	30,1%	0,5%	0,2%	3,2%
Făgăraș	78,4%	5,5%	12,5%	0,2%	3,4%
Hunedoara	82,0%	11,3%	2,5%	1,4%	2,8%
Maramureș	57,7%	6,9%	2,0%	20,9%	12,5%
Năsăud	71,8%	5,3%	14,4%	4,4%	4,1%
Sălaj	56,3%	31,4%	4,6%	3,9%	3,8%
Sătmar	60,7%	25,4%	3,2%	8,1%	2,6%
Severin	76,6%	6,6%	9,6%	1,2%	6,0%
Sibiu	62,1%	4,7%	29,3%	0,8%	2,1%
Someș	77,6%	15,5%	-	4,8%	2,1%
Târnava Mare	44,8%	11,8%	39,8%	8,2%	2,5%
Timiș Torontal	37,6%	15,4%	35,0%	1,7%	10,3%
Turda	74,3%	21,9%	4,1%	1,2%	2,9%

Este de remarcat că, deși județele Sătmar, Sălaj, Bihor și Arad sunt în vecinătatea imediată a spațiului etnic maghiar, totuși procentul populației maghiare este respectiv de 25,4%, 31,4%, 30,0% și 19,5%.

Din tabloul de mai sus rezultă că în 6 județe procentul Maghiarilor este sub zece și abia în trei numărul lor atinge procentul de 30. Din 4.082 comune câte are Transilvania – aici sunt socotite și comunele din Secuime – Maghiarii au majoritatea absolută în 737 (18,5%), Românii în 2.918 (73,92%), Germanii în 266 (6,51%), alții în 65 (1,56%) comune. Din totalul de 4.584.945 al populației rurale Românii formează 62,62%, Maghiarii 21,55%.

Prin urmare caracterul românesc al provinciei este absolut indiscutabil și tot atât de indiscutabil este că atâta timp cât voința popoarelor române rămâne factorul hotărâtor [f. 477] în organizarea Statelor Europene, Transilvania nu poate fi decât a României, întreagă a României și numai a României. Orice încercare, de oricine ar fi ea făcută, de a modifica situațiunea creată la sfârșitul anului 1918 de voința majorității covârșitoare a populației și ratificată de Conferința de Pace care a urmat războiului mondial trecut, ar însemna, cum a dovedit-o Dictatul fascisto-hitlerist de la Viena din 30 august 1940, violarea idealului pentru care s-au jertfit milioane de vieți în cursul războiului încheiat: idealul de libertate al națiunilor și dreptul de a dispune liber de soarta lor.

II *Progresele realizate de Transilvania acum unită cu România*¹⁹

Așezată în cadrul ei firesc, prin Unirea cu România, Transilvania a realizat sub stăpânirea românească considerabile progrese pe tărâm politic, cultural, social și economic.

Ungaria neavând o Constituție, drepturile fundamentale cetățenești erau garantate de legi ordinare ori de simple ordonanțe ministeriale. Astfel d. p. regimul presei fusese reglementat în Transilvania de Decretul imperial din 27 Mai 1852, un Decret dat deci pe timpul celui mai sever absolutism cu scopul de a împiedica propagarea ideilor liberale. Abia în 1914 s-a legiferat o nouă Lege a presei (Legea 14), care însă face pendentă apariția publicațiilor periodice de aprobarea șefului administrației locale. Articolul 16 al Legii menține cauțiune pentru publicațiile cu caracter politic. Pentru vânzarea în public și pentru afișarea publicațiilor legea prevede aprobarea administrației locale sau²⁰ a Ministerului de Interne (art. 11). Asemenea au nevoie de aprobarea specială și vânzătorii publicațiilor periodice (art. 13). În România art. 25 al Constituției din 1923 prevede categoric că nici o autorizație prealabilă nu e necesară pentru apariția, vânzarea și distribuirea oricărei publicații, că nu poate fi introdusă cauțiunea, presa nu poate fi supusă regimului avertismentelor și nici un ziar ori altă publicație periodică nu poate fi nici suspendată nici suprimată. [f. 478]

În Transilvania pe timpul dominațiunii maghiare dreptul de întrunire era fixat prin Ordonanța Nr. 7.430 din 30 Septembrie 1913 a Ministerului de Interne. Conform dispozițiunilor acestei ordonanțe nici o întrunire publică în aer liber nu poate fi ținută fără autorizația șefului Administrației ori a Poliției. Pentru întrunirile în localuri închise nu era necesară *autorizația* autorităților amintite, ci era necesar numai că dânsule să ia act în prealabil de ținerea lor. În fond, lucrul era același: dacă șeful Administrației ori a Poliției nu declară în scris că a luat act de întrunire, aceasta nu poate avea loc. În România articolul 5 al Constituției stabilește că cetățenii români fără deosebire de origine etnică, de limbă maternă ori religie se bucură de dreptul de întrunire. Asemenea dreptul de asociere era reglementat în Transilvania pe timpul stăpânirii maghiare de Ordonanță 1.508 din 2 Mai 1875 a Ministerului de Interne. Această Ordonanță prevedea că nici o Asociație nu poate lua ființă dacă Statutele ei nu sunt aprobate de Guvern. În Transilvania românească dreptul de asociere al cetățenilor este garantat de art. 5 al Constituției din 1923.

Pe timpul stăpânirii maghiare dreptul de vot pentru alegerile parlamentare și județene îl aveau numai cetățenii care plăteau un anumit impozit, determinat de Lege ori exercitau anumite profesii. Votul se dădeau pe față. În România alegerile se fac pe baza sufragiului universal, obligatoriu, egal, direct și secret cu reprezentarea minorităților.

2. *Progrese culturale*

Poate pe nici un tărâm nu au fost atât de impresionante progresele realizate de Transilvania ca pe tărâmul cultural. Pe teritoriul care s-a unit la sfârșitul anului 1918 cu România funcționau la data Unirii, 4.783 de școli primare cu 8.720 învățători. Pe același teritoriu funcționau în anul școlar 1939-1940, 5.863 școli primare cu 13.759 învățători. Cu toată criza economică și financiară care a bântuit pretutindeni după marele război și mai ales în România, care a stat 2 ani (1916-1918) sub ocupația dușmană, Statul Român a înființat în Transilvania, în curs de 20 de ani, 1.080 școli primare noi și 7.896 posturi noi de învățători. Pe timpul stăpânirii maghiare revenea o școală primară pentru 1.079 [f. 479] locuitori și un învățător pentru 860 locuitori. Pe timpul stăpânirii românești revine o școală primară pentru 946 locuitori și 1 învățător pentru 403 locuitori. Pentru construcții de noi școli primare Statul român a cheltuit între anii 1920 și 1940 suma de lei 914.116.681. În cele trei județe secuiești, locuite de majorități maghiare (Ciuc, Trei Scaune și Odorheiu), Statul român a construit 304 noi școli primare (113 în Ciuc, 99 în Odorheiu și 92 în Trei Scaune), cheltuind în total suma de

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Radiat: „pentru țara întreagă aprobarea”.

lei 135.163.805 (45.900.000 lei pentru Ciuc, 39.195.805 lei pentru Odorheiu, și 50.070.000 lei pentru Trei Scaune).

Rezultatele acestor mari eforturi făcute de Statul român le arată tabloul de mai jos, care dă procentul știutorilor de carte de pe timpul stăpânirii maghiare și procentul lor numai după 11 ani de stăpânire românească:

Județul	1914	1930	Sporul
1. Alba	40,8	64,0	23,2
2. Arad	47,0	69,0	22,0
3. Bihor	51,5	59,9	8,4
4. Brașov	82,8	86,9	4,1
5. Caraș	58,7	64,2	13,5
6. Ciuc	58,9	76,4	17,5
7. Cluj	36,6	64,5	28,9
8. Făgăraș	58,8	79,5	20,7
9. Hunedoara	33,9	51,8	17,9
10. Maramureș	26,8	38,0	11,2
11. Mureș	51,1	69,2	18,1
12. Năsăud	52,8	66,9	14,1
13. Odorheiu	69,1	85,0	15,9
14. Sălaj	41,5	64,8	23,3
15. Sătmăr	55,0	65,4	10,4
16. Severin	50,7	61,6	10,9
17. Sibiu	70,2	85,2	15,0
18. Someș	28,6	48,8	20,2
19. Târnava Mare	69,1	83,7	14,6
20. Târnava Mică	49,8	68,2	18,5
21. Timiș	62,1	80,0	17,9
22. Trei Scaune	66,9	84,2	17,3
23. Turda	37,1	56,4	19,3

Învățământul secundar în Transilvania prezenta pe timpul stăpânirii maghiare un aspect cu totul bizar atât din punctul de vedere național cât și din punctul de vedere social. Contele Albert Apponyi, fost ministru al Instrucțiunii Publice al Ungariei spune în memoriile sale tipărite de Academia Maghiară, că scopul politicii școlare a țării sale era să îndeplinească prin școală opera de maghiarizare pe care, până în anul 1848, o îndeplinea clasa nobilimii. Cine se ridica în clasa nobilimii, spune contele Apponyi, devenea automat maghiar, fiindcă în concepția juridică ce stăpânea pe vremuri în Ungaria, nobil = maghiar. Privilegiile nobilimii au fost desființate în urma mișcărilor liberale din anul 1848. Opera de maghiarizare trebuie însă continuată. Misiunea²¹ continuării ei a revenit școlii și precum până în anul 1848 cine se ridica în sânul nobilimii devenea maghiar, la fel trebuia să devină maghiar prin școală, oricine se ridica din clasa țărănimii ori a muncitorimii în clasa intelectualilor (avocați, profesori, medici, ingineri, preoți etc.).

Numai cunoscând aceste principii fundamentale ale politicii școlare a guvernelor maghiare înțelegem situația învățământului secundar din Transilvania până în anul 1918. În anul școlar 1917-1918 funcționau aici 159 școli secundare cu limba de predare maghiară, 10 școli secundare cu limba de predare română și 16 școli secundare cu limba de predare germană.

²¹ Cuvântul „Rolul” radiat.

Maghiarii deci care formau atunci 29,16% din populația provinciei aveau 85,95% din numărul școlilor secundare. Câteva amănunte vor lămurii și mai bine situația dezastruoasă creată de această politică școlară.

	Județul	Români	Maghiari	Școli secundare	
				Române	Maghiare
1.	Caraș-Severin	336.082	33.787	-	14
2.	Cluj	161.279	98.858	-	10
3.	Făgăraș	84.436	6.466	-	2
4.	Maramureș	73.457	20.666	-	6
5.	Sălaj	136.087	87.312	-	7
6.	Sătmar	128.401	146.657	-	10
7.	Someș	189.443	52.181	-	5
8.	Târnava Mare	60.381	18.474	-	1
9.	Târnava Mică	55.585	34.902	-	3
10.	Timiș	174.349	76.128	-	18
11.	Turda	125.668	44.630	-	3

Rezultă din tabloul de mai sus că în 11 județe 1.525.168 Români nu aveau nici o școală secundară românească, pe când în aceleași județe 620.061 Maghiari aveau 79 școli secundare.

Tot atât de bizar era pe timpul stăpânirii maghiare și aspectul social al învățământului secundar: toate cele 185 școli, amintite mai sus, erau școli pur teoretice, fără nici o legătură cu viața practică, deși majoritatea covârșitoare a populației o constituia clasa țărănească a micilor agricultori și muncitori. Pe întreg teritoriul Transilvaniei, la o populație de 5.159.704 locuitori (după statistica maghiară oficială din 1910) funcționau în anul școlar amintit numai 18 școli comerciale – 16 cu limba de predare maghiară, 1 cu limba de predare română și 1 cu limba de predare germană – și 20 de școli industriale, toate cu limba de predare maghiară.

După Unirea Transilvaniei cu România, Statul român a așezat învățământul secundar în rosturile lui firești, atât din punctul de vedere național cât și din punctul de vedere al nevoilor sociale. Numărul școlilor secundare teoretice a fost redus de la 185 la 163 și în același timp numărul școlilor comerciale a fost sporit de la 18 la 37, al școlilor industriale de la 20 câte erau în anul școlar 1917-1918 la 54 în anul școlar 1939-1940. Astfel numărul total al școlilor secundare a fost în anul 1939-40 – înainte deci de Dictatul de la Viena – de 254 față de 223 în anul școlar 1917-18. La acestea trebuie adăugate 31 școli normale pentru pregătirea învățătorilor în anul 1939-40 și 34 în anul școlar 1917-18²². [f. 482]

Învățământul secundar a fost apoi, sub stăpânire românească, adaptat nevoilor naționale ale populației: astfel pe când în anul școlar 1917-18, 2.830.076 Români aveau numai 10 școli secundare teoretice, iar 1.565.888 Maghiari 105, 438.771 Germani 16, în anul 1939-40, 3.208.767 Români aveau 98 școli secundare teoretice, 1.358.288 Maghiari aveau 38 și 544.278 Germani, 27. Deci 62,84% Români posedau numai 60,15% din numărul acestei categorii de școli. În anul școlar 1917-18 29,16% Maghiari aveau, cum s-a arătat, 85,95% din numărul școlilor. Sub stăpânirea românească fiecare județ cu minimum de 50.000 locuitori maghiari aveau cel puțin 1 școală secundară maghiară și fiecare județ cu peste 50.000 locuitori maghiari aveau cel puțin un liceu complet maghiar cu 8 clase, afară de județul Timiș, care nu avea un astfel de liceu, dar avea în schimb 2 gimnazii cu 4 clase fiecare, pe când pe timpul stăpânirii maghiare 7 județe, fiecare cu peste 100.000 locuitori români nu aveau nici o școală secundară românească. Trebuie să mai amintim apoi că între anii 1920-1940 Statul român a cheltuit fie direct, fie prin comitetele școlare, suma de lei 597.394.166 pentru construcții de școli

²² Ultima frază a paragrafului este radiată.

secundare, pentru internatele acestor școli și pentru înzestrarea lor. Adăugând la cifra aceasta pe aceia de lei 914.116.681 cheltuită pentru construcții de școli primare, rezultă că în 20 de ani Statul român a cheltuit pentru construcții școlare destinate maselor largi populare suma de lei 1.511.510.847.

Un progres cu totul remarcabil a făcut învățământul superior din Transilvania pe timpul dominațiunii românești. Când vorbim de acest învățământ ne gândim, în primul rând, la Universitatea din Capitala lui, Clujul. Universitatea a fost înființată în anul 1872 de guvernul maghiar cu scopul exclusiv și evident politic, unul din cei mai distinși profesori ai acestei Universități maghiare, Ștefan Apáthy, care a jucat și în viața publică a Ungariei un rol proeminent, a scris-o limpede și cu neprefăcută sinceritate într-o lucrare a sa despre *Institutul de Zoologie și Anatomie Comparată*, de la această Universitate (*A Koloszári tudománygyetem allattani és összehasonlító anatomiai intézet*), apărut la Budapesta, în anul 1903: „Universitatea din Cluj a fost înființată [f. 483] din motive politice. Nevoile științifice și culturale nu au fost decât un pretext. Totul s-a făcut fără nici o pregătire, fără mijloace materiale suficiente și pentru cea mai mare parte din Facultăți, fără specialiști necesari diferitelor catedre” (p. 3). Într-o altă scrisoare a sa despre *Nevoile Universității noastre și remediile lor* (*Egyetemiünk bajairól és a bajok orvoslásáról*), apărută la Cluj, în anul 1912, același profesor scrie că : „Universitatea a devenit o simplă fabrică orientală de diplome pentru întreaga Ungarie” (p. 4). Pentru a se vedea cât de adevărate sunt constatările profesorului Apáthy, amintim că nici unul din profesorii Facultății de Litere, Filosofie și Științe, numiți de guvernul Maghiar în 1872, nu trecuse examenul de *doctorat*, ci profesorii acestor facultăți și-au decernat reciproc doctoratul onorific, și anume cei de la Facultatea de Științe au fost promovați *doctori honoris causa* la 7 Octombrie 1872.

Statul Român preluând Universitatea din Cluj în anul 1919 a procedat de la început la o temeinică reorganizare a ei. Au fost create catedre noi și numeroase instituții științifice noi. La secția de Matematici de la Facultatea de Științe s-au creat 9 catedre în loc de 2, câte erau sub stăpânirea maghiară; secției de Chimie i s-au dat 5 catedre în loc de 2. Institutul de Geologie-Mineralogie, care avea o singură catedră, a fost scindat în două, fiecare parte cu catedra ei, Institutul de Fizică asemenea a fost scindat într-un Institut de Fizică Generală și Experimentală și un Institut de Fizică Teoretică și aplicată. La secția de Științe Naturale s-a creat un Institut de Fizică Generală și Experimentală și un Institut de Fizică Teoretică și Aplicată. La secția de Științe Naturale s-a creat un Institut de Fiziologie Generală și un Institut de Speologie, unicul în lume. La Facultatea de Litere s-au creat 3 catedre noi de Filosofie și 7 catedre de Filologie, 1 catedră de Istorie și una de Etnografie și Folklor. S-au creat apoi pe lângă aceiași Facultate un Institut de Psihologie Experimentală, 1 Institut special pentru studiul limbii române (Muzeul Limbii Române), un Institut de Istorie Națională și 1 Institut de Istorie Universală. La Facultatea de Medicină s-a creat o clinică de Urologie, clinica de Neuropsihiatrie s-a scindat în două: în clinica de Psihiatrie și clina de Neurologie. S-a creat apoi o clinică de Semiologie. [f. 484] Numărul Institutelor de cercetări de la această Facultate au fost sporite de la 7, câte erau în 1918, la 15 în 1940. Institutele noi create de Statul român sunt: 1) Institutul de Radiologie, 2) Institutul de Patologie Generală și Experimentală, 3) Institutul de Histologie și Embriologie, 4) Institutul de Istorie a Medicinii, 5) Institutul de Bacteriologie, 6) Institutul de Biochimie, 7) Institutul de Balneologie, 8) Institutul de Cancerologie.

La numirea profesorilor români s-a procedat cu cea mai mare atenție: din 83 profesori numiți la cele 4 Facultăți (Litere-Filosofie, Științe, Drept și Medicină), 68 au făcut studiile superioare la Universitățile din Franța, Anglia, Statele Unite Americane etc. Din profesorii numiți în 1919 de Guvernul român, 7 erau membrii activi și 10 membrii corespondenți ai Academiei Române (dintre profesorii Universității Maghiare din Cluj, membrii ai Academiei Maghiare erau în 1918 numai 2).

Rezultatele acestor eforturi științifice s-au văzut în curând. În primi zece ani ai funcționării sale, profesorii și personalul științific de la Institutele Universității române din Cluj au tipărit 522 de lucrări și 2.777 articole în limba română, 117 lucrări și 1.720 articole în limbi

străine. Profesorii și personalul științific de la Institutele *Universității maghiare* au scris în 46 de ani (1872-1918) numai 1.036 lucrări și 4. 603 articole în limba maghiară și 143 lucrări și 1.282 articole în limbi străine. Profesorii Universității românești au redactat în zece ani 46 publicații periodice, profesorii Universității maghiare au redactat în 46 de ani (1872-1918) 64 publicațiuni periodice (I. Crăciun, *L'Université roumaine et L'Université hongroise de Transylvanie*, în *Revue de Transylvanie*, II, 1936, pp. 321su).

M. Rattigan, reprezentantul Marii Britanii vorbind la inaugurarea solemnă a Universității române din Cluj (2 Februarie 1920), a numit această inaugurare „*încoronarea renașterii românești*” (le couronnement de la renaissance roumaine), iar Ministrul Statelor Unite Nord Americane la București, Gh. Wopicka spunea tot atunci că Universitatea [f. 485] românească din Capitala Transilvaniei este „marea biruință a unei țări oprite și maltratate atâția ani” („une grande victoire d'un pays opprimé et maltraité tant d'années”). Datele de mai sus arată, într-adevăr, ce crimă de neiertat împotriva culturii și a umanității au săvârșit aceia care au ținut poporul român din Transilvania atâta timp în întuneric și în robie.

3. Progrese sociale

Tot atât de remarcabil a fost și progresul social realizat de Transilvania sub stăpânirea românească. Este suficient să amintim cele două mari reforme introduse aici de Statul român: *Reforma Agrară și Reforma Sanitară*.

Felul cum era repartizată proprietatea agrară în Transilvania la data Unirii ei cu Regatul român, ca de altfel în Ungaria întreagă, constituia o permanentă primejdie socială. Iată tabloul acestei repartizări:

Întinderea proprietății	Numărul proprietarilor	Supr[afață] totală
0 -10 hectare	843.448 (87,6%)	2.536.783 (34%) ha
10-100 „	113.887 (11,8%)	2.153.117 (29%) „
Peste 100 „	4.601 (0,6%)	2.751.457 (37%) „
	961.936 (100%)	7.441.312 (100%)

Din tabloul de mai sus rezultă că micii proprietari care formau 87,6% din numărul total de 961.936 al proprietarilor posedau numai 34% din totalul pământului, iar marii proprietari care reprezentau numai 0,6% (4.601) din totalul proprietarilor posedau 37% (2.751.457 ha) din întinderea de 7.441.312 ha a solului. Este evident că în interesul liniștii publice această situație nu putea fi menținută. Și nu putea fi menținută nici din motivul că în Vechiul Regat Român Constituanta convocată la Iași a votat în 20 Iulie 1917 modificarea art. 19 din Constituție ca să facă posibilă exproprierea, pentru motivul de utilitate publică a marii proprietăți și împrumutării țărănilor care fusese promisă printr-un manifest special al Regelui Ferdinand I.

În conformitate cu Legea agrară pentru Transilvania din anul 1921 au fost expropriate 8.963 proprietăți [f. 486] cărora li s-au luat 1.663.809 ha și au fost împrumutăriți 310.766 țărani. După această vastă reformă întinderea micii proprietăți sporise de la 2.536.738 ha la 6.535.664 ha reprezentând 85,38% din totalul solului în loc de 34% cât reprezenta înainte, iar întinderea proprietății de peste 100 ha s-a redus de la 2.751.457 hectare la 1.067.648 hectare²³ reprezentând numai 14,62% din totalul solului în loc de 37% cât reprezenta înainte. Aci este locul să amintim că din cei 310.766 țărani împrumutăriți atunci 82.640 aparțin minorității etnice. Din numărul total al țăranilor îndreptățiți a fi împrumutăriți au fost din cauza lipsei de pământ suficient, împrumutăriți efectiv numai 67%, pe când din totalul țăranilor aparținând minorităților etnice și îndreptățiți a fi împrumutăriți efectiv 70%.

În ceea ce privește reformele sanitare introduse de Statul român în Transilvania cifrele de mai jos vorbesc mai elocvent decât o descriere de zeci de pagini. Înainte de Unirea cu

²³ Corectat, cu cerneală: „1.087.648”.

România (1918) se găseau în Transilvania 81 medici oficiali în orașe și 394 în mediul rural. În 1940 funcționau acolo 190 medici în orașe (deci un spor de 190%) și 678 în mediul rural (un spor de 72%). În 1918 revenea un medic pentru 8.375 locuitori de la orașe și un medic la 11.399 locuitori de la țară. În 1940 revenea un medic pentru 5.183 orășeni și un medic pentru 6.670 săteni. În 1918 se găseau în Transilvania 181 medici de spital, în 1940 numărul lor era de 503. În 1918 se găseau acolo 1.820 moașe care aveau pregătire de 6 săptămâni; în 1940 numărul lor era de 2.346 având o pregătire specială de 2 ani. În 1918 funcționau în Transilvania 24 Dispensarii și Policlinice ambulatorii la sate și 7 la orașe. În 1940 numărul lor era de 81 la orașe și 406 la țară. În 1918 se găseau aici numai 2 Laboratoare pentru analize medicale, în 1940 funcționau 13 Laboratoare de Stat și 11 Laboratoare particulare. În 1918 se găseau în Transilvania 13 spitale generale, 39 spitale de specialitate și 17 spitale cu diferite secțiuni; în 1940 erau 23 spitale generale, 84 spitale de specialitate și 23 spitale cu mai multe secțiuni. Numărul paturilor de spital era în 1918 de 6.731, în 1940 de [f. 487] 13.467.

Statul român a înființat apoi în Transilvania Instituția Surorilor de Ocrotire și Instituția Agenților Sanitari, care instituții pe timpul dominației maghiare erau cu totul necunoscute; a înființat la Cluj un Institut de Igienă, un Institut de Cancerologie și un Institut antirabic cu 15 sucursale în diferite centre. Înainte de Unirea cu România cei mușcați de animale turbate trebuia să se trateze la Budapesta. Numărul școlilor de moașe a fost ridicat de la 7 la 15, iar cursurile lor de 6 săptămâni la 2 ani. În 1918 se găseau în Transilvania numai 6 azile pentru mame și sugaci, în 1940 numărul lor era de 159.

4. Progrese economice

Elemér Gyarafas, președintele comunității maghiare din România descrie cu cuvinte tari și pline de indignare în cartea sa *Erdélyi problémái (Problema Transilvaniei)*, apărută în anul 1923, (pp. 251-253) dezastrul provocat în viața economică a Transilvaniei de Unirea ei în anul 1867 cu Ungaria. Desfacerea provinciei de Ungaria la sfârșitul anului 1918 și Unirea ei cu România a însemnat un avânt economic necunoscut înainte. Cu toată marea criză economică și financiară prin care au trecut aproape toate Statele, Transilvania a realizat progrese de-a dreptul uimitoare. S-au înființat noi bănci și noi întreprinderi industriale și comerciale iar cele existente au fost considerabil mărite²⁴. S-au creat noi linii de comunicații și au fost considerabil îmbunătățite cele vechi.

Astfel în anul 1918 Transilvania avea 280 bănci cu un capital de 148.914.000 lei, în 1938 numărul băncilor era de 357 iar capitalul de 2.327.452. 000 lei. Între 1919-1940 s-au înființat acolo 1.039 întreprinderi industriale noi cu investiții de 14,5 miliarde lei, cu producție anuală în valoare de lei 18,9 miliarde și cu 79.943 salariați. Cele mai mari investiții s-au făcut în industria metalurgică (8,7 miliarde), textilă (1,6 miliarde), alimentară (1,4 miliarde), chimică (855 milioane), industria lemnului (640 milioane), industria sticlei (474 milioane). Au fost înființate 280 întreprinderi noi pentru industria lemnului față de 105 câte erau înainte, 196 întreprinderi pentru industria textilă față de 47 vechi, 181 pentru industria alimentară față de 165 vechi, [f. 488] pentru industria metalurgică 110 față de 52, pentru industria chimică 89 față de 34, pentru industria hârtiei și artei grafice 42 față de 18, pentru industria sticlei 16 față de 2 vechi și pentru industria electromecanică, inexistentă înainte, s-au înființat 20 de întreprinderi noi.

În aceeași perioadă de timp (1919-1939) industria de exploatare a aurului a sporit cu 400%, a argintului cu 970%, a cuprului cu 440% și a plumbului cu 1900%. Conductele de gaz metan au crescut de la 136 km la 365 km, numărul abonaților la gaz metan se urcă de la 1.980 la 9.259, iar consumul de la 66 milioane metri cubi la 349 milioane metri cubi.

Paralel cu avântul acesta impresionant al industriei din Transilvania Statul român a făcut sacrificii imense și pentru îmbunătățirea căilor de comunicații. Astfel s-a construit autostrada Predeal - Brașov - Făgăraș - Sibiu - Turda - Cluj - Oradea - frontiera maghiară cu o

²⁴ Adăugat de autor: „și în parte concentrate”.

lungime de 654 km, care a costat 1.760.000.000 lei. S-a modernizat șoseaua Cluj - Dej care a costat lei 85.000.000, șoseaua de la Cluj la Halmeiu (frontiera Cehoslovaciei) cu suma de lei 68.000.000, șoseaua Sebeș - Alba - Arad cu o lungime de 213 km costând lei 87.400.000 și șoseaua Timișoara - Arad, care a costat lei 26.660.000. Sumele investite în aceste șosele se ridică la lei 2.052.060.000. S-au construit 62 de poduri dintre care 33 de metal, 30 de beton și 4 de lemn care, toate, au costat 250.855.000 lei. S-au făcut drumuri noi în regiunea munților Apuseni din centrul Transilvaniei, care au costat suma de lei 175.802.000.

Pentru instalarea de noi cabluri telefonice și modernizarea celor vechi s-au cheltuit lei 864.199.000 și s-au făcut instalațiuni telegrafice noi pentru suma de 66.430.464 lei.

Căile Ferate Române au construit în Transilvania linii noi cu o lungime de 347,25 km, cu 732 poduri, 12 tuneluri cu o lungime de 7,228 km și 28 stațiuni, care au costat lei 4.131.194.972. Au fost dublate liniile existente pe o lungime de 167,5 km cu 235 poduri, 6 tunele cu o lungime de 1,860 km și cu trei gări noi, investind suma de lei 915.527.215. Au fost mărite și modernizate gările, s-au consolidat liniile ferate, s-au făcut instalații sanitare, locuințe pentru personal, s-au creat ateliere noi și s-au îmbunătățit cele vechi care au reclamat cheltuieli de 6.142.390.890 lei. [f. 489]

III. Obiecțiuni contra Uniunii Transilvaniei cu România

Deși soluția de la sfârșitul anului 1918 a problemei Transilvaniei a fost dată de populația însăși, în primul moment când a fost în situația de a-și manifesta voința, deși această soluție a fost ratificată, după examenul prealabil, îndelungat și scrupulos al tuturor realităților, de către Conferința de Pace prin Tratatul de Trianon din 4 Iunie 1920 și deși ea este atât de firească și a dat rezultate atât de remarcabile pe tărâm politic, cultural și economic, împotriva ei s-au ridicat numeroase obiecțiuni.

1. Caracterul românesc al Transilvaniei ar data din veacul 18-lea

Astfel Guvernul ungar în memoriul despre *Dezvoltarea situației etnice și confesionale în Transilvania de la 1700-1850*, prezentat Conferinței de Pace la începutul anului 1920 deși recunoaște caracterul românesc al Transilvaniei, spune că provincia a dobândit acest caracter numai în veacul al XVIII-lea prin imigrări masive din Principatele Române, Moldova și Muntenia, unde mizeria socială devenise insuportabilă. (*Les négociations de la paix hongroise, publiée par le Ministère Hongrois des Affaires Etrangères. Tome III / A*, Budapesta, 1920, p. 67 sq.). Obiecțiunea a fost reluată și dezvoltată de contele Ștefan Bethlen în conferința sa ținută în 28 Noiembrie 1933, la *Royal Institute of International Affairs* din Londra. Și dânsul recunoaște că Transilvania este, din punctul de vedere etnic, românească și că Românii au proclamat de bună voie Unirea ei cu Regatul Român, dar acest caracter românesc ar fi de dată recentă, din veacul al XVIII-lea, și lui i s-ar opune trecutul provinciei, care ar fi maghiar și superioritatea culturală și economică a populației maghiare și germane a provinciei.

Deși credeam că lumea nouă nu se poate întemeia pe fantomele trecutului ci pe realitățile vii ale prezentului și pe sentimentele și interesele popoarelor, ținem totuși util să arătăm cât de fals este acest argument. Nu procesul de românizare al Transilvaniei a început în veacul al XVIII-lea ci procesul de maghiarizare a ei. Românii nu au emigrat în mase din Moldova și Muntenia în Transilvania, ci mișcarea s-a produs invers: din Transilvania au emigrat în cele două Principate românești, iar elementul maghiar a emigrat din Ungaria în Transilvania.

În anul 1700 Românii formau 66% din populația Transilvaniei, Maghiarii 20%. În 1786 procentul Românilor rămăsese același (66%), al Maghiarilor s-a urcat la 22,32%. În 1836, deci [f. 490] pe la sfârșitul perioadei în care s-a terminat pretinsa emigrație din Principatele Române, procentul Românilor era de 64,71%, al Maghiarilor sporise la 23,31%. În 1910, pe același teritoriu Românii formau 55%, Maghiarii 34,3%. Între anii 1700-1910 numărul Maghiarilor a crescut în Transilvania cu 512%, al Românilor cu 194,4%, deși Românii erau cea mai prolifică dintre națiunile provinciei. Aceasta este realitatea întemeiată pe cifre.

Motivul scăderii atât de sensibile a populației românești a fost emigrarea lor statornică din Transilvania în cele două Principate Românești, Moldova și Muntenia, emigrare datorită persecuțiilor politice, religioase și sociale la care era supusă această populație. Dieta Transilvaniei, ținută în 12-23 Decembrie 1694 la Tg. Mureș, a redus cu 1/5 impozitele Ținutului Făgăraș, fiindcă o treime din populația românească de aici a trecut în „Valahia” (*Monumenta Comitatus Regni Transilvaniae*, XXI, Budapesta, 1899, p. 219). În dieta ținută la Alba Iulia, în 7 Iunie-14 Iulie 1698, s-a cerut o nouă reducere a impozitelor, fiindcă „în fiecare zi și în orice oră locuitorii trec în Valahia” (*Ibidem*, p. 347). În 1699, împăratul Leopold I dă ordine severe pentru a se opri emigrarea Românilor în Moldova și Valachia (Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, I, 1, p. 536) iar în 1718 Sașii se plâng de emigrația Românilor, care lasă satele depopulate (*Ibidem*, XV, 2, p. 1566). Un raport din 7 Iunie 1746 arată că din județul Solnocul Inferior (azi Someș) sate întregi fug în Moldova (I. Lupaș, *Studii istorice*, IV, Sibiu, 1943, p. 170). La 14 August 1761 Generalul Bukow, comandantul militar al Transilvaniei, raporta Consiliului de Război din Viena că din aceeași regiune porniseră spre Moldova 500 familii, pe care însă a izbutit să le împiedice să treacă munții (*Ibidem*, p. 117). Scriitorul maghiar contemporan Ștefan Halmagyi, fost funcționar la Guvernul Transilvaniei, povestește în memoriile sale că, în anul 1764, au trecut aproximativ 1.000 Români în Moldova; în 1766 amintește emigrarea în Moldova a 300 persoane, iar la anul 1767 arată că emigrările au atins cifra de 4.700 locuitori (*Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, vol. XXXVIII, pp. 127, 256, 337).

Problema emigrării Românilor a preocupat și Consiliul de Stat din Viena, care în ședințele sale din 22 și 28 [f. 491] Iunie 1768 luând în discuție un raport al Guvernatorului Provinciei, Generalul O'Donnell, din 20 Iunie, a hotărât delegarea a doi comisari, unul civil și unul militar, pentru a studia la fața locului cauzele emigrării Românilor și a lua măsuri pentru împiedicarea ei (R. Kutschera, *Guvernatorii Transilvaniei, 1691-1774*, Sibiu, 1943, p. 72). Emigrația n-a putut fi împiedicată, căci în 1769 autoritățile vamale de la Turnu-Roșu raportează trecerea a 1.200 familii de Români în Valachia (*Revista Transilvania*, a. 72, 1941, p. 289).

Generalul Enzenberg, Guvernatorul Bucovinei arată într-un raport despre *Emigrații din Transilvania*, întocmit în 1778, că numărul lor este în această provincie de 5.018 (2.623 bărbați și 2.395 femei) și că sunt stabiliți în 72 localități (*Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, seria II, vol. 37-1914/15, p. 859- 864). Sulzer scrie, în 1787, în a sa *Geschichte des transalpinischen Daciens* (III, p. 111), că pe timpul său 8.000 de familii din Transilvania și-au lăsat patria lor și cu casa întreagă s-au așezat în Valachia. În anul următor Reicevich spune că numărul familiilor emigrate din Transilvania era de 13.000 (*Observazioni storiche, naturali, e politiche intorno la Valahia e Moldavia*, Napoli, 1788, p. 182). Numărul acestor emigrați devenise atât de mare încât, în anul 1783, principele Mihail Șuțu a numit administratori speciali pentru ei (ispravnici ai ungurenilor străini. V.A. Ureche, *Istoria Românilor între 1774-1786*, în *Analele Academiei Române*, XII, p. 368). Consulul austriac din București spune într-un raport oficial că, în cursul lunilor Martie și Iunie 1800, au emigrat din regiunea Brașov în Valachia 411 familii, cărora le-au urmat în anul următor (1801) alte 397 familii (*Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, seria II, vol. 37-1914/15, p. 857). O Statistică fiscală a Valachiei din anul 1838, care se păstrează în Arhivele Statului din București, dă numele a 4.544 capi de familie români emigrați din Transilvania și stabiliți în diferite părți ale Principatului.

Astfel se prezintă unul din argumentele principale invocate împotriva soluției care s-a dat la sfârșitul primului război mondial problemei Transilvaniei.

2. Români ar fi inferiori sub raportul culturii

Al doilea argument este următorul: Românii formează, este adevărat, majoritatea covârșitoare a populației Transilvaniei, însă această superioritate numerică [f. 492] este contrabalansată de o mare inferioritate culturală. Guvernul maghiar dă, în memoriile sale prezentate la Conferința de Pace de la Paris, ample date statistice ca să arate la ce grad inferior

de cultură se găesc Românii față de Maghiari. Același lucru îl face și contele Bethlen în conferința sa citată.

Și guvernul maghiar și contele Bethlen aveau dreptate: situația culturală a Românilor din Transilvania era în anul 1918 inferioară celeia a maghiarimii, însă și guvernul și contele Bethlen au omis, din motive foarte explicabile, să arate și cauză acestei inferiorități culturale. Cauza a fost una singură: politica guvernelor ungare, care puneau toate piedicile imaginabile în calea progresului culturii al națiunilor nemaghiare. Statul ungar n-a înființat și n-a întreținut nici o școală de nici un grad și de nici o categorie cu altă limbă de predare decât cea maghiară. Astfel, Românii erau siliți să întrețină cu mijloacele lor și cu școlile maghiare și școlile proprii românești. Dar nu numai atât, ci între anii 1871-1918 guvernul ungar a desființat 300 școli primare românești și 533 școli primare mixte româno-maghiare. În anul 1911, Inspectorul școlar al județului Hunedoara, care la acea dată avea 271.675 Români față de 47.041 Maghiari, se lăuda într-un studiu publicat în *Almanahul județului (Hunyadmegyei Almanach pe anul 1911)* că, între anii 1907-1911, a desființat în acest județ 135 școli românești și a înființat 70 școli maghiare noi. Datorită acestei politici s-a ajuns ca în anul 1918 – ultimul an al stăpânirii maghiare asupra Transilvaniei – să revină o școală primară maghiară pentru 583 locuitori maghiari și o școală primară română pentru 1.908 locuitori români. Conform datelor statistice comunicate de Guvernul ungar la începutul anului 1920 Conferinței de Pace de la Paris, pe teritoriul Transilvaniei care s-a unit cu România, și unde Maghiarii formau abia 29,16% din populație, funcționau în anul școlar 1917/18 următoarele școli maghiare: 651 grădinițe de copii, 2.588 școli primare, 109 școli civile, 52 gimnazii, 24 școli normale pentru pregătirea învățătorilor, 13 școli comerciale, 165 școli pentru ucenicii industriali și 32 școli pentru ucenicii comerciale, toate cu limba de predare exclusiv maghiară. Pe același teritoriu Românii al căror număr era de două ori mai mare, aveau numai următoarele școli românești: 4 grădinițe de copii, 2.578 școli primare, 4 școli civile de fete, 8 școli normale, 5 gimnazii, 1 școală comercială și 3 școli pentru ucenicii indus- [f. 493] triali.

Toate cele 5 gimnazii românești au fost înființate înainte de Unirea Transilvaniei cu Ungaria (1867). Încercările făcute de Români în cursul celor 50 de ani de dominațiune maghiară de a înființa gimnazii românești noi au rămas fără rezultat. Astfel Episcopia Română Ortodoxă din Arad a cerut autorizația Ministerului Instrucțiunii Publice să înființeze, pe cheltuiala proprie, un liceu românesc în Arad. Ministerul a răspuns la 14 Iunie 1885, cu adresa Nr. 23.337, respingând cererea Episcopiei cu motivarea că în Arad funcționează un liceu maghiar și funcționarea alături de el, a unui liceu românesc nu corespunde intereselor de stat. Câțiva ani mai târziu au cerut și Românii din Banat autorizația de a înființa, cu cheltuială proprie, un liceu românesc la Caransebeș. Ministerul a răspuns, după un sfert de veac, dând autorizația numai cu condiția ca liceul să aibă ca limbă de predare limba maghiară.

Guvernul maghiar socotea că 5 gimnazii românești sunt prea mult pentru o populație de 3 milioane de suflete și de aceea în 22 Iulie 1889 a dat Ordinul Numărul 24.335 ca limba de predare a liceului românesc din Beiuș să fie în clasele 5-8 cea maghiară. Observăm că acest liceu a fost întemeiat în anul 1828 de episcopul român Samuil Vulcan „pentru folosul și propășirea culturii *națiunii române*”, cum spune în literile fundamentale. Guvernul maghiar l-a transformat într-o școală menită a răspândi cultura maghiară. Mai mult chiar: la Universitatea maghiară din Cluj, înființată în anul 1872, guvernul maghiar a creat și o catedră pentru limba și literatura română. Ce era mai firesc decât ca profesorul să-și țină cursurile în românește, cum le ținea profesorul de limbă germană în nemțește, cel de limbă italiană în italienește și cel de limbă franceză în franțuzește²⁵. Limba română este și ea o limbă vie iar, de altă parte, Universitatea funcționa în mijlocul unei populații românești. Nici aici însă n-a fost îngăduită [f. 494] limba română, căci în anul 1889 s-au dat dispozițiuni ca profesorul să-și facă cursurile în limba maghiară.

²⁵ „Pentru că și” radiat.

Prin urmare dacă Românii din Transilvania se găseau în anul 1918 într-o inferioritate culturală în raport cu populația maghiară, acest fapt se datorește exclusiv politicii șovine și intolerante a guvernelor ungurești, care au făcut tot ce le-a stat în putință să împiedice cu toate mijloacele progresul cultural al elementului românesc. Ajuns stăpân pe soarta lui și neîmpiedicat de nimeni în năzuințele spre cultură, poporul român din Transilvania a putut realiza marile progrese culturale, pe care le-am arătat mai sus.

3. Pretinsa intoleranță religioasă a românilor

A treia obiecție, ce s-a ridicat împotriva soluției date la sfârșitul anului 1918 problemei Transilvaniei, a fost următoarea: Transilvania unindu-se cu România, devine partea integrantă a unui *Stat ortodox*. În Transilvania însă se găsește o înfloritoare Biserică catolică și trei biserici protestante (calvinistă, luterană și unitariană). Aceste culte – se susținea – vor fi supuse unui regim de intoleranță și persecuții religioase, fiindcă Ortodoxia, pretutindeni intolerantă și încremenită în vechile ei forme rituale orientale, nu are înțelegere pentru formele de viață religioasă occidentală. Obiecțiunea care exprimă mai mult o îngrijorare decât o constatare, s-a dovedit în curând lipsită de orice temei. Cultul catolic și cultele protestante nu numai că nu au fost supuse unui regim de intoleranță ci, dimpotrivă, au obținut în Transilvania românească un regim cu mult superior aceluia avut pe timpul dominațiunii ungare.

Principiile fundamentale ale regimului cultelor în România au fost fixate în Constituția din anul 1923. Articolul 22 al acesteia stabilește libertatea absolută a conștiinței, libertatea și deplina *egalitate* a exercițiului tuturor cultelor, întrucât acest exercițiu nu atinge ordinea publică și nu este contrar bunelor moravuri. Regimul special al cultului catolic a fost fixat în Concordatul încheiat în anul 1927 cu Sf. Scaun. Observăm că Ungurii nu aveau un astfel de Concordat, fiindcă Concordatul încheiat în anul 1853, pe timpul absolutismului, a trebuit să fie denunțat, el nefiind aplicat niciodată. Regimul cultelor [f. 495] protestante a fost fixat prin *Legea pentru regimul general al cultelor* din 22 Aprilie 1928. Această Lege, întemeiată pe cele două mari principii ale libertății și egalității, dă cultelor cea mai largă autonomie. Cultele își conduc și administrează toate afacerile lor în conformitate cu propriile Statute (art. 12), administrația patrimoniilor și fundațiilor lor se face de către organele lor proprii sub supravegherea autorităților eclesiastice (art. 11). Toate organizațiile cultelor (parohii, protopopiate, episcopii, mitropolii etc.) sunt persoane juridice de drept public (art. 11). Ele pot înființa și administra instituții culturale și de binefacere (art. 14), pot face instrucțiunea religioasă a credincioșilor proprii în spitale civile și militare, în orfelinate, în armată, în școli corecționale și în penitenciare (art. 16). Cultele pot avea cimitire proprii (art. 17), pot impune credincioșilor taxe de cult care, la cerere, sunt încasate de către organele fiscale ale Statului (art. 30). Cultele își aleg absolut liber personalul bisericesc fără nici un amestec al Statului. Numai pentru episcopi și mitropoliți se cere aprobarea alegerii de către Suveranul țării. Statul este dator să pună la dispoziția cultelor, la cerere, agenții săi pentru executarea sentințelor disciplinare pronunțate de autoritățile bisericești (art. 31) și este dator să dea cultelor mijloacele financiare pentru acoperirea nevoilor lor. În ceea ce privește în special, cultul catolic, libertatea lui a devenit în Transilvania cu mult mai largă decât aceea avută sub dominațiunea ungară. Atunci episcopii, canonicii, abații se numeau de Rege, acum episcopii sunt numiți de Sf. Scaun, iar ceilalți slujitori ai Bisericii²⁶ sunt numiți de episcop. Sub dominațiunea maghiară episcopii nu puteau dispune liber de averea lor pentru cazul morții, acum au această libertate; atunci nu puteau vinde și arenda bunurile aparținând beneficiului lor pe un termen mai mare de trei ani fără aprobarea guvernului, acum au deplină libertate fiind legați numai de dispozițiunile canonice. Apoi pe timpul dominațiunii ungare episcopii, canonicii, profesorii seminariilor teologice și funcționarii cancelariilor episcopesti catolice erau întreținuți de Biserică, sub dominațiunea [f. 496] românească toți, cu excepția

²⁶ În loc de „beneficiari”.

episcopilor și canonicilor de Satu-Mare - Oradea care au imense averi proprii, sunt salariați de Stat.

În ceea ce privește cultele protestante, Statul român a înființat o nouă Episcopie reformată la Oradea pentru cei 214.623 credincioși care, înainte, aparțineau Episcopiei de Debrețin, al cărui sediu rămăsese în Ungaria, și o superintendenție luterană maghiară la Arad pentru cei 32.500 credincioși, care înainte aparținuseră episcopilor, rămăsese în Ungaria, de Nyiregyhaza și Budapesta.

Întreg personalul bisericesc al cultelor amintite a fost și este salariat de Statul român la fel cu personalul cultului ortodox, bucurându-se exact de aceleași avantaje, de care se bucură acesta.

4. *Despărțirea Transilvaniei de Ungaria ar însemna ruina economică a acesteia*

A patra obiecțiune ridicată împotriva Unirii Transilvaniei cu România a fost următoarea: desfăcându-se Transilvania de Ungaria aceasta pierde imense bunuri materiale (cărboni, aur, argint, păduri, sare etc.). Pierderea lor ar însemna ruina completă a ei. Or, având în vedere poziția centrală pe care Ungaria o ocupă în această parte a Europei, ruina ei economică ar avea ca urmare o criză economică generală. Obiecțiunea a exprimat ca și cea precedentă o teamă nu o constatare, căci realitatea s-a dovedit a fi și în cazul aceasta cu totul alta.

În anul 1938, cu prilejul împlinirii a 900 de ani de la moartea primului rege ungar Sf. Ștefan, Serviciul Central de Statistică al Ungariei a publicat un mare volum *Hungaria*, în care se arată situația sub raportul cultural, economic și social al țării. Extragem din această publicație oficială următoarele date: în anii 1927-1936 s-au construit în orașele din Ungaria 53.832 case noi cu 103.954 apartamente (p. 79). Numărul șomerilor industriali a scăzut de la 34.844 câți erau în 1924, la 17.374 în 1937, numărul șomerilor agricoli a scăzut de la 83.807 în 1934 la 34.566 în 1937 (p. 85). Producția de vin a sporit de la 2.450.000 hectolitri în 1920 la 4.291.000 hectolitri în 1937 (p. 112). Producția de cărbuni a crescut de la 7.256.000 chintale cât era în 1921, la 9.170.000 chintale în 1937, producția de lignit a crescut în aceeași perioadă de timp de la 55.164.000 chintale la 80.551.000 chintale (p. 126). Producția de fier a crescut [f. 497] de la 360.000 chintale în 1921 la 2.895.000 chintale în 1937; producția de fontă de la 714.000 la 3.579.000 chintale, iar producția de aluminiu de la 1000 chintale, câtă era în 1921, la 4.516.000 chintale în 1937 (p. 27). În 1921 Ungaria avea 2.124 fabrici, în 1926 numărul lor era de 3.700. Valoarea produselor acestor fabrici era în 1921 de 979.388.000 Pengö (p. 131). Numărul muncitorilor industriali a crescut în acest timp de la 136.808 la 251.155 (p. 132), iar forța motrice de la 825.795 H.P. la 2.582.485 H.P. (p. 135). Importul Ungarei a scăzut de la 484.500.000 Pengö cât era în 1920 la 475.500.000 Pengö în 1937, iar exportul a crescut, în aceeași perioadă, de la 190.600.000 Pengö la 588.600.000 Pengö (p. 142). Șoselele țării aveau în 1920 o lungime de 16. 506 km, în 1936 lungimea lor era de 23.718 km; numărul autovehiculelor a crescut între 1920-1936 de la 2.725 la 30.770. În 1920 Ungaria avea un autovehicul la 2.961 locuitori, în 1937 au 1 autovehicul la 294 locuitori (p. 15). Averea națională a țării a crescut de la 23.994.325.678 Pengö, câtă era înainte de primul război mondial la 34.714.537.919 Pengö în 1930, iar datoria publică a scăzut de la 5.832.707.603 Pengö la 2.633.989.541 Pengö (p. 172). Numărul băncilor a crescut de la 726 în 1926 la 2.518 în 1936 (p. 183). Veniturile Statului au crescut de la 1.075.500.000 Pengö în 1924-25 la 1.312.700.000 Pengö în 1936-37, iar cheltuielile de la 1.005.900.000 Pengö la 1.304.600.00 Pengö. Numărul insolvabililor a scăzut de la 2. 466 în 1925 la 790 în 1927, iar al polițelor protestante de la 120.518 în 1928 la 34.550 în 1937 (p. 187).

Numărul școlilor primare a crescut între 1920-21 și 1935-36 de la 923 la 1.294, numărul învățătorilor de la 1.310 la 1784, iar al elevilor de la 62.672 la 129.438; numărul școlilor secundare a crescut de la 152 la 168, al profesorilor de la 3.005 la 3.197, al elevilor de la 56.927 la 68.969; numărul școlilor profesionale a crescut de la 55 la 130, al profesorilor de la 8.848 la

9.109, numărul școlilor comerciale și agricole a crescut de la 40 la 53, al profesorilor de la 648 la 783 și al elevilor de la 8.181 la 10.413 (p. 196). [f. 497]

Astfel se prezintă, după datele oficiale maghiare, „ruina” Ungariei, al cărei spectru era invocat pentru a împiedica opera de eliberare națională a celor²⁷ 3 milioane de Români și Unirea cu Statul lor național Român.

Transilvania este provincie românească. Acest caracter românesc de azi al ei îi determină și destinul de mâine, care poate fi numai românesc. Transilvania în toată întinderea ei nu poate fi decât a Românilor, și orice încercare de a-i fixa un alt destin ar fi tot atât de nefirească, cum ar fi de nefirească încercarea de face izvorul de munte să se reverse peste piscuri nu spre adâncul viilor sau de a face soarele să se miște de la Apus spre Răsărit nu de la Răsărit spre Apus”.

ZENOVIE PÂCLIȘANU ET LE PLAIDOYER POUR
LE „PROBLÈME TRANSYLVAIN” (1946)
Résumé

En continuant les préoccupations de valorisation des divers aspects formels et non seulement du discours historique contemporain, tel qu’il est illustré par le curé, l’historien et le diplomate Zenovie Pâclișanu (1886-1958), l’auteur de la ci-présente recherche met en discussion plusieurs problèmes, compte tenu de la perspective historiographique du contexte, du texte et du sous-texte, suscités par le mémoire *Problema Transilvaniei*. Datant de 1946, le texte du mémoire représente une concrétisation des essais diplomatiques, historiques, et on pas dernièrement de ceux militaires, dont l’auteur est Zenovie Pâclișanu, en rapport direct avec son activité documentaire auprès de «Comisia pentru Studiul Problemelor Păcii» (până în vara anului 1945), mais aussi bien en tant que membre de «Comisiunea pentru studiul materialului și pregătirea documentației în vederea Conferinței de Pace de la Paris», sans oublier sa présence en qualité de conseiller technique aux travaux de cet organisme (le 29 juillet-le 15 octobre 1946).

Compte tenu d’une riche argumentation historique offerte par les travaux de la Conférence de Paix (les forces ayant remporté la victoire suite à la Seconde guerre mondiale ont rempli, en fait, un rôle déterminant, dans la préparation des discussions menées avec la Bulgarie, la Finlande, l’Italie, la Roumanie et la Hongrie), le mémoire *Problema Transilvaniei* a pu manifester sa fonction documentaire, historique et politique, surtout en ce qui concernait la normalisation des rapports diplomatiques et l’établissement des frontières avec la Hongrie. Le texte *Problema Transilvaniei*, qui est intégralement publié en *Annexe*, est structuré en trois parties, comprenant 13 chapitres. L’ouvrage souligne – en rapport direct avec les principales étapes et moments de l’histoire de la Transylvanie –, l’impressionnante argumentation documentaire et scientifique offerte par le diplomate et suit de près l’évolution de la province à travers les siècles. Le texte justificatif est structuré en: I. Istoria Problemei Transilvaniei (L’histoire du Problème transylvain); II. Progresele realizate de Transilvania acum unită cu România (Les progrès achevés par la Transylvanie actuellement province unie à la Roumanie); III. Obiecțiuni contra uniunii Transilvaniei cu România (Objections

²⁷ „Aproape” este radiat.

contre l'union de la Transylvanie à la Roumanie). L'approche des sources du texte, telle qu'elle résulte du mémoire, témoigne de l'horizon culturel et politique de l'auteur, typiquement pour la troisième période du discours historique (les 5ème-6ème décennies du XXème siècle).

Finalement, la ci-présente recherche nous propose une méditation au sujet du sous-texte du mémoire *Problema Transilvaniei*, en étroite liaison avec le moment marqué par le 10 février 1947, lorsque la délégation du Royaume de la Roumanie signait à Paris *Tratatul de pace cu Puterile Aliate și Asociate* (le *Traité de paix avec les Forces Alliées et Associées*). De ce point de vue, le mémoire a pu remplir un rôle documentaire indiscutable, mis au service de la Roumanie, pays que le conseiller Zenovie Pâclișanu, tout comme les autres membres de la délégation ont servi dans le cadre diplomatique officiel, durant la Conférence de Paix, ce qui a eu comme résultat la reconnaissance des droits naturels exercés par la Roumanie sur la Transylvanie du Nord; pourtant, de lourds dédommages ont été imposées au pays, sur le compte des opérations guerrières auxquelles l'armée roumaine avait participé.